

ÜÇ PARTİ-İKİ FARKLI POLİTİKA: 1961-1971 ARASI DÖNEMDE TÜRK SİYASÎ PARTİLERİNİN KIBRIS SORUNUNA YAKLAŞIMI¹

THREE PARTIES-TWO DIFFERENT POLICIES: THE APPROACH OF TURKISH POLITICAL PARTIES TO THE CYPRUS PROBLEM BETWEEN 1961 AND 1971

Yrd. Doç. Dr. Turan Cavlan
Akdeniz Karpaz Üniversitesi
İşletme Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
turan.cavlan@akun.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2209-6747

Gönderim 29 Mart 2024 – Kabul 16 Mayıs 2024
Received 29 March 2024 – Accepted 16 May 2024

Öz: 1950'lere kadar Kıbrıs, Türkiye Cumhuriyeti'nin politik seçkinleri tarafından bir dış politika sorunu olarak değerlendirilmemiştir. 1950'lerle birlikte ada, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika önceliklerinden ve sorunlarından biri hâlini almıştır. 1960'lar boyunca Kıbrıs sorunu, blok içi ve aynı zamanda bloklararası bir soruna dönüşmüştür. Bu çalışma, Kıbrıs sorununun orta ölçekli devletler açısından göreceli özerklik dönemi olarak nitelenen 1960'lı yıllar boyunca izlediği seyir üzerinde duracaktır. Aynı zamanda çalışma, Türk siyasi partilerinin Kıbrıs sorununa yaklaşımlarını ele alacaktır. Çalışma, bir parti dışındaki bütün partilerin konu hakkındaki yaklaşımlarının devlet politikasını aşmadığı sonucuna varmıştır. Bu durumun tek istisnası, sınıfsal bir iddiası ve ideolojisi bulunan Türkiye İşçi Partisi'dir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs sorunu, Türk dış politikası, Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Türkiye İşçi Partisi.

Abstract: Cyprus was not considered a problem for Turkey by the political elites of the country until the 1950s. By the beginning of the 1950s, the island became one of the foreign policy priorities and issues for The Turkish Republic. During the 1960s, the Cyprus issue transformed into a problem, which was an intra and, at the same time, inter-block one. This study stands on the course of the Cyprus issue during the 1960s, which was a period of relative autonomy for the medium powers. The study also considers the approaches of Turkish political parties towards the Cyprus problem. Conclusion of the study reaches that Turkish political parties of the 1960s, except one, stayed between the boundaries of the formal state policy. The only exception was the Workers Party of Turkey, which followed class politics and basis.

Keywords: Cyprus problem, Turkish foreign policy, Republican People's Party, Justice Party, Workers Party of Turkey.

¹ Bu çalışma, yazarın *Türk Siyasi Partilerinin Dış Politika Yaklaşımları (1961-1971) / Foreign Policy Approaches of Turkish Political Parties (1961-1971)*, Marmara Üniversitesi, 2008 isimli doktora tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

1960'ların ilk yarısından itibaren dünya politikasında birtakım değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye de 1960'lara oldukça değişik bir atmosfer içinde girmiştir. Dünyadaki değişim rüzgârları Türkiye'de de esmiş ve siyasî rejim ile iktisadî ve toplumsal sistemleri yeniden düzenleyen 1961 Anayasası hazırlanmıştır.

Yunanistan ile Türkiye arasındaki sorunlardan biri olan Kıbrıs sorununun uzun yıllara yayılmış olan karmaşık, belirli bir tarihten sonra uluslararasılaşmış, çok taraflı bir sorun olmasının nedeni, sorunun özellikle 1960'larda uluslararası, blok içi ve bloklararası bir nitelik kazanmasıdır. Uluslararasıdır çünkü Türkiye de Yunanistan da adada hak iddia etmiştir; her iki devlet de adada soydaşlarının yaşadığını, tarihî ve kültürel bağları bulunduğunu ve bu bağlardan ötürü adanın kendilerine devredilmesi ya da taksim edilmesi gerektiğini savunagelmıştır. Blok içidir çünkü Türkiye ve Yunanistan, aynı bloğun birer parçasıdır. Bloklararasıdır çünkü S.S.C.B. de olaya kısmen bile olsa müdahil olmuştur. Hattâ A.B.D., S.S.C.B.'nin meseleye dâhil olmasından endişe duymuştur. Dolayısıyla sorunu blok içinde çözmek için çaba göstermiş, hazırladığı planlar ve önerilerle her iki tarafı uzlaştırmaya çalışmıştır fakat bu, Soğuk Savaş döneminde bile mümkün olmamıştır.

Bu çalışmada, 1961-1971 döneminde Kıbrıs sorununun izlediği seyir ve aynı dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen siyasî partilerden üçünün Kıbrıs sorununa yaklaşımı ele alınmıştır. Belirtilen dönemde Türkiye'de iki kamara - T.B.M.M. ve Cumhuriyet Senatosu-, bu iki kamarada temsil edilen yedi parti bulunmaktadır. Parti sayısının bu kadar fazla olduğu, bundan ötürü temsil edilen fikirlerin de çeşitliliği beklenebilir. Öte yandan, üç partinin yaklaşımlarının ele alınması şu şekilde açıklanabilir: Sekiz partiden yalnızca biri, diğerlerinden farklı bir yaklaşıma sahip olmuştur. Diğer partiler ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs politikasını belirleyen çerçevenin dışına çıkmamıştır. Bu nedenle anaakım partilerden en çok milletvekiline sahip olan ve belirleyici role sahip olan iki parti -Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi- ve Türkiye İşçi Partisi'nin görüşleri dahil edilmiştir. Bunun bir nedeni de çalışmayı sınırlandırabilmektir. Dönemin Türk siyasî partileri fikrî çeşitliliği yakalayabilmiş midir, yoksa temsil, sadece nicel midir? Cevap ne olursa olsun, durumun başlıca nedenleri nelerdir? Çalışma, bu soruları yanıtlama amacındadır.²

Çalışmada Türk siyasî partileri, Türk dış politikasıyla ilgili kitap ve makaleler gibi ikincil kaynaklarla dönemin Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi ve gazeteler kullanılacaktır. Çalışma, üç partinin milletvekillerinin TBMM konuşmaları etemeline kurulacaktır. Türkiye İşçi Partisi (TİP), dış politika alanında parlamentodaki çok partili-tek sesli yapının aşılmasına katkıda bulunmuştur. Bu nedenle çalışma, parlamentoda bulunan sekiz politik partinin üçü ele alınarak yapılmıştır. Politik yelpazenin orta sağ, orta sol ve sol partilerle sınırlandırılmasının amacı, farklı ideolojilere sahip partileri ele alabilmektir.

² 1961-1971 yılları arasında, Türkiye'de 1961, 1965 ve 1969 yıllarında olmak üzere üç genel seçim yapılmıştır. Bu seçimlerin sonucunda da yedi hükümet kurulmuştur. Bunların dördü, CHP ve AP'nin tek parti hükümetleri, üçü ise koalisyon hükümetleridir. Hükümetler için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm>.

1961-1971 döneminin özelliği, Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinin değişik ideolojilerle tanışması ve 1980'e kadar etkili olacak bir sol geleneğin bu dönemde tohumunun atılmasıdır. Dönemin bir başka özelliği de 1961 Anayasası'nın bireysel hak ve özgürlüklere o güne kadar görülmemiş derecede yer vermesidir.

1960'lar, dünyanın büyük bir kısmı için birçok açıdan dönüm noktası olmuştur. Bir kere 1960'lar, 1950'lerde başlayan Bağlantısızlar Hareketi'nin olgunlaşma yılları sayılabilir. 1955 Bandung Konferansı ile ortaya çıkan bu hareket, iki bloğun karşısına bir yarışmacı olarak çıkmaya da kendisi için uygun olan ortamı yaratmaya davranmaya çalışmıştır. Çoğunluğunu bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin oluşturduğu bu grup, iki bloktan birine dâhil olmadan kalkınmayı ilke edinmiştir.

1960'lar Soğuk Savaş'ın belirli ölçüde yumuşadığı yıllardır.³ Nükleer silâhlanmanın ve silâh teknolojisindeki hızlı gelişmesi nedeniyle bloklar arasında bir yumuşama (detant) politikası kabul görmüştür. Hem dehşet dengesi hem de silâhlanmanın maliyet yükü, özellikle blokların önderlerini; Amerika Birleşik Devletleri'ni ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni son derece gergin olan ortamın havasını değiştirmeye zorlamıştır. Doğal olarak Türkiye'nin hareket yeteneğinde de bir artış gözlenebilmektedir (Hale, 2013: 104). 1967'den sonra Türkiye, Sovyetler Birliği'nden kredi ve yardımlar kabul etmiştir ve Aliğa Petrol Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum Fabrikası, Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası gibi sınaî tesisler kurulmuştur (Tellal, 2003: 782).

2. SORUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

Kıbrıs sorunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun adayı İngilizlere devretmesine kadar götürülebilir. Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs'ı 1571'de, III. Selim'in hükümdarlığı sırasında ele geçirmiş ve ada 1878'e kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmıştır. Bu tarihten itibaren adayı 1960'ta "bağımsız" Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana dek Birleşik Krallık'ın toprağı olarak İngilizler yönetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Akdeniz'i ve hatta bütün Ortadoğu'yu denetleyebileceği bir araziye Birleşik Krallık'a devretmiştir.⁴

³ Baskın Oran'a göre yumuşama, 1961-1980 döneminde yaşanmıştır. Bkz. Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", Baskın Oran, (ed.) *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: 2003, s. 653-680.

Brian White ise 1962 füze bunalımının Soğuk Savaş'ın köşetaşlarından olduğunun kabul edildiğini aktarır. Bkz. Brian White, "The Concept of Detente", *Review of International Studies*, Vol. 7, No. 3 (July 1981), s. 165.

Türk dış politikası açısından değerlendirildiğinde, 1962'de yaşanan füze bunalımı, Türkiye'nin dış ilişkilerini geliştirip çeşitlendirmesi ve ulusal çıkarlarını öne çıkarması yönünde bir etkide bulunmuştur. Bkz. Çağrı Erhan, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul: 1994, s. 39.

⁴ Süha Bölükbaşı'na göre:

"Osmanlı Sultanı İkinci Abdülhamit'in Ada'nın yönetimini İngilizlere vermesiyle Türklerin Ada üzerindeki filli hâkimiyetleri 1878'de sona ermiştir. Sultan Abdülhamit bu karara, Britanya'nın 1878 Berlin Konferansı'nda Rusları 1876-1877 Türk-Rus harbinde ele geçirdikleri toprakların bir bölümünü geri vermeye zorlamasından sonra varıyordu. Abdülhamit, kalan Osmanlı topraklarını elde tutabilmek için, Britanya'nın sürekli desteğine gerek olduğunun farkındaydı. Bu yüzden Rusya'ya karşı savunmasında İngiltere'den alacağı desteğe karşılık, Kıbrıs'ı İngilizlerin yönetimine bırakmaya razı oldu. 1878'de imzalanan "Savunma İttifakı Sözleşmesi'ne" göre Britanya, 1876-77 savaşında Rusya'ya kaybettiği toprakları Türkiye'ye tekrar ele geçirdiğinde Kıbrıs'ı geri verecekti.

Kıbrıs, o dönemde devletin geri kalan toprakları için feda edilebilecek kadar önemli görülmüştür. II. Abdülhamit, devletin varlığını koruyabilmek için adadan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla tek karar mercii olan padişah, egemenliğini korumak için “topraklarının” bir kısmının egemenlik haklarını bir başka hükümdara devretmiştir. O günkü karar, bugünlere kadar gittikçe karmaşıklaşarak süren bir sorunun ilk aşamalarından birini oluşturmuştur. Bölükbaşı'nın satırlarından da anlaşıldığı gibi, Ada Rumlarının bağımsızlık tasarılarını 1800'lerin ilk çeyreğine kadar götürmek mümkündür (Beratlı, 1999: 21; Hill, 2010: 20; Kızılyürek, 2016: 117; Luke, 2014: 28; Mavratsas, 2000: 109); bütün Avrupa uluslara ve ulus-devletlere ayrılmışken, benzer hareketlerin Osmanlı egemenliğindeki coğrafyaya sıçraması doğaldır. Ada, seksen iki yıl Birleşik Krallık yönetiminde kalmıştır. Bu dönemde adanın Rum ahalisinde ulusal bir bilinç oluştuğu ve İngiliz yönetimine karşı direniş başladığı gözlemlenmiştir. İngiliz egemenliği altında ada, Türk-Rum karşıtlığının körüklenmesiyle yönetilmiş, yeni yönetimde Osmanlı dönemi seçkinlerine de yer verilmiştir (Kızılyürek, 1993: 25-26; Hasgüler, 1998: 48-49).

Bölükbaşı'na göre 1950'lere kadar toplumlar arasında çatışmalara ya da İngiltere karşıtı şiddete pek rastlanmamıştır (Bölükbaşı, 2001: 60). II. Büyük Savaş sonrasında ise Enosis adı verilen Yunanistan ile birleşme ülküsü, adada taraftar toplamaya başlamıştır ve Kıbrıslı Türk seçkinler de buna karşı politikalar uygulamıştır. Kızılyürek'e göre İngiliz yönetiminin ve Kıbrıslı Türk seçkinlerin bu dönemde ortak bir amaçları vardır ki bu, Türkiye'nin ilgisini Kıbrıs'a yönlendirmektir (Kızılyürek, 1993: 27). Ancak, 1950'lere kadar Türkiye'nin Kıbrıs meselesinin olmadığı söylenecektir. Türkiye hükümetleri, Kıbrıs'a 1950'lerin ortalarında “ilgi duymaya” başlayacaktır. 1950'lerde Türkiye'nin Kıbrıs politikasında 180 derecelik bir dönüş olduğunu söylemek mümkündür. Hasgüler de buna işaret etmektedir:

“(…) İlk zamanlarda Türk tezi 16 Kasım 1956'da Menderes'in talimatıyla şöyle ifade edilmişti:

- a-İngilizler Ada'da kalsın,
- b-İngiltere Kıbrıs'tan çıkacaksa Ada bize verilsin,
- c-Bu olmazsa Kıbrıs taksim edilsin,
- d-Self-Government (kendi kendini yönetim-özerklik)
- e-Hiç arzu edilmeyen şekil, Ada'nın Yunanistan'a verilmesidir” (Hasgüler, 1998: 56).

Bunda, Enosis'in gerçekleştirilip adanın Yunanistan egemenliğine teslim edileceği kaygısı çok önemli bir yer tutmuştur. Anî ilginin bir başka nedeni olarak da Türkiye içindeki gelişmeler gösterilmiştir. Bu gelişmeleri Cem Eroğul şöyle açıklamaktadır:

“(…) Nitekim bütün bu propaganda [ekonomik sıkıntıları “kalkınmanın geçici bedeli” olarak gösterip sürekli temel atma-kurdela kesme törenleri düzenlemek biçimindeki propaganda] faaliyetine rağmen Demokrat Parti, bir türlü yaklaşan iktisadî bunalımın pençesinden kurtulamıyordu. İktisadî sıkıntı arttıkça şikâyetler de artıyor, muhalefet daha etkili hâle geliyordu. Demokrat Parti yöneticileri içteki bu baskıdan kurtulmak umuduyla sıkıntıya düşen her hükümetin artık klasikleşmiş bir tedbirine başvurmayı

Kıbrıs Rumları bu yönetim değişimine olumlu bakıyor, İngiliz yönetiminin [E]nosis'e doğru atılan bir başka adım olacağına inanıyorlardı.” Süha Bölükbaşı, Barışçı Çözumsuzlük Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 58-59.

denediler. Sıkıntısını unutturmak için halkın dikkatini kendi dışındaki bir olaya çekmek gerekiyordu. Bu sırada çetrefilleşmeye başlayan Kıbrıs meselesi iktidara bu imkânı sağladı. Yoğun bir propaganda ile bütün dikkatler Kıbrıs'a çevrildi ve adanın istikbali, başlıca millî dâvamız hâline getirildi. Fakat acı bir tecelli ile Kıbrıs iç politikayı unutturacağına, kısa zamanda ve aniden başlıca iç meselemiz hâline geldi" (Eroğul, 2003: 172-173).

Yunanistan, sorunu BM'ye götürüp uluslararasılaştırınca, Türkiye'de devlet düzeyinde Kıbrıs'taki gelişmelere karşı tepkisiz ve âlâkasız kalınamayacağı yönünde bir kanaat doğmuştur. Kıbrıs Türk toplumuna Türkiye'den çeşitli yardımlar yapılmıştır. Bu arada, toplum içinde Türk Mukavemet Teşkilâtı (TMT) adı verilen ve EOKA'ya karşı koymayı amaçlayan bir örgüt kurulmuştur. 1955, EOKA'nın bağımsızlık amacıyla silâhlı mücadeleyi başlattığı tarihtir. Böylece adada on yıllar sürecek kanlı bir dönemin temelleri atılmıştır. 1950'lerin sonlarına gelindiğinde, Rumlar bağımsızlık amacına ulaşmak üzeredirler:

"1958'de Britanya Hükûmeti, Yunanistan'ın muhalefetine rağmen, Britanya'nın Kıbrıs'a özerk yönetim kurma hakkı veren Macmillan Planı'nı tek taraflı olarak uygulayacağını açıkladı. İngilizler ayrıca, devam eden EOKA savaşının İngiliz hâkimiyetinin devamını çok pahalı kıldığı kararına varıldığını ve İngiltere'nin askerî üsler karşılığında Ada'daki hükümranlığından vazgeçmeye hazır olduğunu açıkladılar" (Bölükbaşı, 2001: 73).

Birleşik Krallık'ın adadan çekilmesinden sonra yeni durumun nasıl biçimleneceği konusu gündeme gelmiş ve Yunanistan ile Türkiye arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 1959'un Şubat ayında önce Zürih, sonra Londra Konferanslarının ardından uzlaşmaya varılarak Kıbrıs'ta üç devletin -İngiltere, Türkiye ve Yunanistan- güvenceci (garantör) olduğu bir cumhuriyet kurulmuş ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu 16 Ağustos 1960'ta ilân edilmiştir (Bölükbaşı, 2001: 74-75).

3. KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE SONRASI

Bir iddiaya göre Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türklere iktidar hakkı tanınması nedeniyle yeni kurulan devleti hazmedememiştir; 1960'ta oluşturulan üniter devlet, toplulukların karşılıklı bağımlılığına dayandırılmıştır (Kızılyürek, 1993: 16-17). Bu nedenle de Kıbrıs Cumhuriyeti Rumlar için "hilkat garibesidir".

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin "sakin günleri" ancak 1963'e kadar sürmüştür; 1963 sonrası Kıbrıs için tam bir kargaşa dönemidir. 1963 ile başlayan bu dönemin temelinde geçmişin birikimiyle beraber Devlet Başkanı Makarios'un anayasada yapmayı tasarladığı on üç maddelik değişiklik yatmaktadır (Hasgüler, 1998: 126-129). Bu değiştirme girişimi, Kıbrıslı Türkler arasında ve Türkiye'de tepkiye sebep olmuş ve zamanın Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti yaklaşık iki yıllık bir süre zarfında -Şubat 1962 ve Aralık 1963 arasında-, konuyla ilgili Makarios'a on dört, Yunanistan'a on bir nota vermiştir (Bölükbaşı, 2001: 93). Ancak bunlar, 21 Aralık 1963'te toplumlar arası çatışmaların başlamasını önleyememiştir; çatışmalar Türk savaş uçaklarının ada üzerinde uçmasından sonra durulmuştur (Bölükbaşı, 2001: 96-104). 1960'larda Kıbrıs sorunuyla ilgili önemli bir başka gelişme de 1964 başında toplanan Londra Konferansı'dır. Bu konferans, İngiltere Uluslar Topluluğu

(Commonwealth) Bakanı Duncan Sandys'in başkanlığında Kıbrıslı Rumların temsilcisi Glafkos Klerides, Kıbrıslı Türklerin temsilcisi Rauf Denктаş, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Palamas'ın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Konferansta Denктаş ve Erkin iki toplumlu federal devlet (taksim) tezini savunmuş, Klerides ve Palamas ise daha uygulanabilir bir anayasanın yürürlüğe koyulmasını öne sürmüştür. Daha uygulanabilir anayasadan kasıt ise, Kıbrıslı Türklerin sahip olduğu haklarda kısıtlamaya gidilmesidir. Makarios'un yapmak istediği anayasa değişikliği de bu kısıtlama üzerine bina edilmiştir.

Kızılyürek'in de işaret ettiği gibi Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türklerin iktidara ve eşit siyasî haklara sahip olmasından rahatsızlık duymuştur. Dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin o şekliyle işlemesine karşı olmuşlar, bunu da nüfusça çoğunluk olmalarına karşın ada Türklerine çok hak tanıdığını savunmuşlardır. Türkler ve Türkiye de Kıbrıs Cumhuriyeti'ne karşıdır zira bu devlet, Rumların saldırgan ve anayasayı değiştirmeye yönelik tutumları sonucunda yıkılmaya mahkûmdur. Kaldı ki "Rum saldırganlığı" sürerken, adada Türkler ve Rumlar içiçe yaşayamaz. Görüldüğü gibi her iki taraf da mevcut durumdan hoşnut değildir. Ancak, bunun yerine getirilecek yeni durum için ikisi de birbirinden tamamen farklı iki seçenek sunmuştur: Yunanistan ve daha ziyade Rumlar, Türklerin azınlık konumuna indirgenip adada Rum egemenliği kurulmasını ve iktidarın paylaşılmamasını talep ederken, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler adanın ikiye bölünüp federal bir devlet kurulmasını öngörmüştür. Özetle her iki taraf da adada eşit haklara sahip iki halkın Kıbrıs Cumhuriyeti yurttaşları olarak yaşamalarına yanaşmamıştır. Sonuçta yeni kurulan devlet, daha üçüncü senesinde sallanmaya başlamıştır. Yıkılması içinse çok beklemek gerekemeyecektir. Konferansa dönmek gerekirse, bu koşullar altında doğal olarak konferans hiçbir sorunu çözememiştir. Konferansın sonunda Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Türk temsilcileri, adaya İngiliz subay komutasında on bin askerden oluşan NATO gücü yollanması konusunda mutabakata varmıştır ancak, bunu Makarios'a kabul ettirmek mümkün olmamıştır (Fırat [b], 2003: 724-725). Olayların sürmesi üzerine 1964'ün Şubatı'nda İngiltere, BM Güvenlik Konseyi'ne başvurarak ada için bir barış gücü kurulmasını sağlamıştır. Olaylar yine de sona erdirilememiştir. Bunun üzerine TBMM, 16 Mart 1964'te hükûmete askerî müdahale yetkisi vermiştir (Fırat [b], 2003: 725).

Burada Cenevre görüşmeleri (1964) ve Acheson Planlarından da söz etmek gereklidir. Bu görüşmelerde Acheson, taraflarla ayrı-ayrı biraraya gelip önerileri sunmuştur. Fırat'a göre Acheson'un planı, taksime en çok yaklaşan tasarı olmuştur. Plana göre Kıbrıs'ın Karpaz bölgesinde egemenlik hakları kendisine ait olacak ve istediği kadar asker bulundurabileceği bir arazi ile Meis adası Türkiye'ye verilecektir (Fırat [a], 1997: 136-137).⁵

4. SORUNUN ULUSLARARASI İLİŞKİLER AÇISINDAN ÖNEMİ

Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasındaki tek sorun, Kıbrıs değildir. Öte yandan, çalışmanın konusu yalnızca Kıbrıs sorunuyla sınırlı olduğu için diğer

⁵ İlksoy Aslım, *ABD Dış Politikasında Kıbrıs Açmazı* isimli eserinde, Acheson Plan(lar)ına uzunca yer vermiştir. Taraflar planın versiyonlarını reddedince, bu plan rafa kalkmıştır. Bkz. İlksoy Aslım, *ABD Dış Politikasında Kıbrıs Açmazı*, Khora Kitaplığı, Lefkoşa:2022, s. 115-141

sorunlara yer verilmemiştir.

Uluslararası sistem açısından bakıldığında Kıbrıs, o günün çift kutuplu dünyasında her iki blok için de önemlidir. A.B.D. ve İngiltere, Kıbrıs'ı Türkiye ve Yunanistan aracılığıyla elinde tutarak Akdeniz'deki üslerini korumayı ve bölgenin denetimini Kıbrıs üzerinden sürdürmeyi amaçlamıştır. Dean Acheson'un planı, bu açıdan önemlidir. Fırat'ın da işaret ettiği gibi bu plan, her iki tarafa da ada üzerinde birtakım haklar tanımıştır (Fırat [a], 1998: 136-137). Taraflardan birini küstürmek Batı Bloğu önderlerinin işine gelmemektedir çünkü Türkiye de Yunanistan da Sovyetler Birliği'ne karşı önemli birer bağlaşıktır. Adanın tek tarafı olarak bu devletlerden birine devri ya da Kıbrıslı Türklerin hiç söz hakkı olmadığı bir devlet kurulması, taraflardan birinin çıkarlarına ters düşecektir ve bu da blok içinde derin bir uzlaşmazlık ve memnuniyetsizlik yaratacaktır. Öte yandan, yukarıda da belirtildiği gibi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Makarios, kendisine sağlam bir zemin oluşturmuş ve Acheson Planı'na karşı çıkabilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, sorunun uluslararasılaşması en çok Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devlet başkanı Makarios'a yaramıştır. Yunanistan ise, ilerleyen zamanlarda adayı kontrolü altına alabileceğini düşünüp adanın paylaşılmasına ya da adada Rum egemenliğinin kurulmasına en azından bu dönemde sıcak bakmış görünmektedir. Oysa yine yukarıda belirtildiği gibi Makarios, uluslararası konjonktürün farkındadır ve adanın bağımsızlığını nasıl koruyacağını da bilincindedir. Şunu söylemek yanlış olmayacaktır: Makarios, Rumların egemenliği altında bağımsız ve bağlantısız bir Kıbrıs oluşturma yolunda ilerlemiştir. Soğuk Savaş'ın 1960'larda yumuşaması ve blok üyelerinin daha rahat hareket edebilmeleri de Makarios'un bu ülküsünü gerçekleştirmesini kolaylaştırmıştır. 1974'e kadar ada, bir şekilde bağımsızlığını koruyabilmiştir.

1967'de yine ateşi körükleyen bir olay yaşanmıştır: Kasım'da Kıbrıs'ın güneyinde iki Türk köyüne saldırılmıştır. Kıbrıs Rum Ulusal Muhafızları ile Rum polislerinin de saldırıya katıldığı ve Grivas'ın saldırıyı yönettiği iddia edilmiştir (Bölükbaşı, 2001: 177). Bu yıllarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) birçok Kıbrıs görüşmesi yapılmış, bunların ağırlık merkezini de adaya gizlice gönderilen Yunan birlikleriyle Çekoslovakya'nın Makarios'a sattığı silâhlar ve Türkiye hükûmetlerinin bunlara nasıl izin verdiği, konu hakkında neden önlem almadığı gibi eleştiriler oluşturmuştur. 1967'deki saldırı, Çekoslovak silâhları ve Yunan birlikleri konularını daha da öne çıkarmıştır. 1967'nin bir başka önemli olayı da Vance Planı'dır. Ulus gazetesi, Vance Planı'nı haberleştirerek planın ana hatlarını çizmiştir. Plana göre; (i) Yunanistan Kıbrıs'taki taburunu hemen çekecek, (ii) Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni işgal etmeyeceğine dair fiilî deliller ortaya koyacak, (iii) adadaki Yunan kuvvetlerinin kalanı üç ay içinde geri çekilecek, (iv) A.B.D., planın uygulanacağına dair taraflara güvence verecek, (v) adadaki Barış Gücü'ne takviye yapılacaktır (Ulus, 28 Kasım 1967). Türkiye Hükûmeti bu koşulları kabul etmiştir. Ancak, Makarios 30 Aralık'a gelindiğinde bir cevap vermemiştir ve Türk Alayı'nın da Kıbrıs'tan çekilmesini talep etmiştir (Ulus, 30 Kasım 1967). Vance Planı'nda hem kurulu devletin devamı hem de her iki tarafı kısmen bile olsa tatmin edebilecek öneriler ileri sürülmüştür. Bu yeni planda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bekası ve toprak bütünlüğünün korunması öngörülmektedir. Dolayısıyla 1967 tarihli plana bakıldığında, Türkiye'nin taksimden vazgeçebileceği anlaşılmaktadır. Bunun nedenlerinden biri, Soğuk Savaş'ın yumuşaması ise, bir diğeri de A.B.D.'nin verdiği

güvencenin Türkiye için yeterli olmasıdır, denilebilir.

1967 sonrasının Kıbrıs'ı, önceki döneme göre daha yatışmış fakat fiilî olarak bölünmüş bir coğrafyanın fotoğrafı olarak karşımıza çıkmıştır. Şurası ortadadır ki Makarios bütün becerisini kullanarak sorunu -her ne kadar Kıbrıs Cumhuriyeti Batı Bloğu'nda yer almasa, hattâ Bağlantısızlar Hareketiyle flört etse de- blok içi, bloklar arası ve bloklar dışı bir mesele durumuna getirmeyi başarmıştır. Sorun, iki müttefik olan Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirdiği için Batı Bloğunun iç meselesi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği'ne yakınlığı ve adanın stratejik konumu nedeniyle S.S.C.B.'nin yakın ilgi gösterdiği bir çatışma, Makarios'un Bağlantısızlar Hareketinde yer alması dolayısıyla Bağlantısızlar Hareketinin de dâhil olduğu bir konu hâlini almıştır. Başka türlü söylemek gerekirse Kıbrıs sorunu, hiç değilse 1974'te Türkiye'nin müdahalesine kadar çok boyutlu ve giderek karmaşıklaşan bir uluslararası denkleme dönüşmüştür; günümüzde bile çözüme kavuşamamış olmasının sebebi, bu yapısıdır. Sorun Türkiye'nin dış ilişkilerini yeniden tanımlanmasında, ilişkilerde birtakım değişikliklere gidilmesinde başrollerden birini oynamıştır.

Londra ve Zürih Antlaşmaları ile 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti de kısa ömürlü olunca, zaman içinde Türkiye ile Yunanistan arasındaki çelişkiler sayıca artmış, daha da uzlaşmaz bir yoğunluğa erişmiştir. 1960'larda kıta sahanlığı, hava sahası, karasuları gibi sorunlar henüz ortaya çıkmamıştır. Bunların birer sorun olarak doğmaları 1970'lere denk gelmektedir. Dolayısıyla çalışma için seçilen dönemde Türkiye-Yunanistan ilişkilerine Kıbrıs damgasını vurmuştur. İki ülkedeki değişiklikler sonucunda tarafların birbirine karşı takındıkları farklı tavırları Melek Fırat şöyle kaleme almaktadır:

“Soğuk Savaş'ın egemen olduğu 1950'ler boyunca, Türkiye'de Menderes, Yunanistan'da Papagos ve Karamanlis hükûmetleri ulusal çıkarlarını Batı çıkarlarıyla özdeşleştirmişlerdi. Başta Kıbrıs olmak üzere iki ülke arasında yaşanan sorunlar, NATO'nun güneydoğu kanadında oluşacak bir boşluktan Moskova'nın yararlanacağı kaygısını duyan Washington'un araya girmesi ve baskı uygulaması üzerine çatışmaya varmadan çözümlenebiliyordu. 1960'larda gerek uluslararası sistemde gerek Türkiye ve Yunanistan'da yaşanan gelişmeler bu süreci sona erdirdi, Türk-Yunan ilişkilerinin bugüne dek sürecek çatışma ve uzlaşmazlık temelinde yolaçtı. 1960'larda Kıbrıs, 1970'lerde ise buna ek olarak Ege sorunları iki ülke arasında temel anlaşmazlık konuları olarak ortaya çıktı ve zaman zaman silâhlı çatışmaya neden olacak biçimde Ankara-Atina ilişkilerinin odağına yerleşti” (Fırat [b], 2003: 716).

Dünya siyasetinin değişen koşulları iki ülkenin beklentilerinin karşılanmamasıyla birleşip bununla birlikte seçenekler çoğalınca, bloğa olan bağlılığın sorgulanması artmıştır. Bu, özellikle Türkiye açısından söylenebilir. 1961-1971 döneminin en çok konuşulan konuları, A.B.D. ile askerî ve siyasî ittifaktır. Örneğin, Türkiye ile A.B.D. arasında 1940'larda imzalanan ikili anlaşmalar, parlamentoda epeyce dile getirilmiştir. O dönemde yükselişe geçen sol ve parlamentoda temsil hakkı elde edebilmiş olan TİP, bu anlaşmaları mercek altına almış ve konuyu sürekli gündemde tutmaya çalışarak anlaşmalarla ilgili sorularını ilgililere yöneltmiştir. Öte yandan, bunlar gizli anlaşmalardır ve bunlarla ilgili tatmin edici açıklamalara hiçbir zaman ulaşılamamıştır. A.B.D.'nin Türkiye'ye karşı tutumu, A.B.D. üslerindeki askerlerin tavır ve davranışları, işledikleri suçlar gibi hususlardan

ötürü, kamuoyunda Amerikan karşıtı bir tutum oluşmaya başlamıştır. Bununla birlikte Türkiye'deki sağ siyasetçiler, "Komünizm tehdidi" kartını kullanarak bu karşıtlığı kırmaya çalışmıştır. Fakat o yıllarda güçlenen solun da etkisiyle kamuoyunda Batı-Türkiye ilişkilerinin daha yüksek sesle sorgulanmaya başladığını söylemek mümkündür. Yanı sıra, bu dönemde Türk siyasetçiler de ulusal çıkarları daha farklı algılamaya başlamış görünmektedir. Bunun bir nedeni; uğradıkları düş kırıklığı, Kıbrıs'ı bir ulusal güvenlik meselesi saymalarına ek olarak iç kamuoyunda yükselen tepkilere daha fazla kulak tıkayamamaları da olabilir. Gençliğin ve aydınların çıkışları toplumda da yankı bulunca, siyasetçiler bu tepkilere ve çıkışlara kulaklarını tıkayamamışlardır. Kıbrıs meselesini komünizmle ilişkilendirmeye çalışanlar olmuştur; bunlara göre Makarios, Kıbrıs'ı Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına hizmet edecek bir adaya dönüştürecektir. Fakat bu iddianın pek tutarlı olmadığı da ortadadır çünkü iddia sahipleri kendileriyle çalışmaktadır. Makarios'u aynı zamanda hem Enosisçi hem de komünist ilan etmek çelişkilerin en büyüğüdür. Enosis, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması anlamına gelmekteyse ve Yunanistan da Batı Bloğu'nun bir üyesiyse, Kıbrıs nasıl "Uluslararası komünizmin" bir üssü olacaktır? Kaldı ki ilerleyen zamanlarda Türkiye, S.S.C.B.'nin desteğini almak için çaba sarfedecektir. Buradan anlaşılan odur ki Türk siyasetçileri, sadece A.B.D. desteğiyle ulusal mesele olarak gördüğü konularda başarıya ulaşamayacaklarını farketmişlerdir.

Yunanistan'ın iddiasına göre uluslararası yükümlülüklerini ihlâl eden Türkiye, Yunan egemenliği ve güvenliği için gerçek bir tehdit olagelmıştır (Moustakis ve Sheehan, 2002: 78). İki ülke arasında 1960'larda yaşanan bir sorun da Ege'deki Yunan adalarının silahlandırılmasıdır. Yunanistan 1960'larda Doğu Ege Adalarının antlaşmalarla belirlenen askerden arındırılmış statüsünü değiştirmek için sistemli çalışmalara başlamıştır. Türkiye 1964 Haziranı'nda Yunanistan'a nota vererek Rodos ve İstanköy'e yapılan tahkimatın sona erdirilmesini istemiştir (Gürel, 1993: 69). İki müttefik, birbirini gerçek birer tehdit olarak görmüştür. Aynı blok içinde yeralıp da birbirini tehdit olarak gören bu iki devlet, Kıbrıs sorununu da ulusal güvenlik ve çıkar sorunu olarak almış, sanki iki farklı bloğun üyeleriymişçesine davranmıştır. Türkiye, Kıbrıs dolayısıyla Yunanistan'dan bir tehdit beklerken, Yunanistan da Türkiye'den gelebilecek olan tehdiye adaları silâhlandırarak yanıt vermek istemiştir.

5. KIBRIS SORUNU VE TÜRK SİYASÎ PARTİLERİ

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1950'lerin ortalarına kadar Türkiye'yi yönetenler için "Türkiye'nin Kıbrıs sorunu yoktur". Ancak 1950'lerin ortalarında Türkiye böyle bir soruna sahip olmuş, hattâ yüksek katılımlı mitinglerle çözümün adanın iki toplum-bundan ötürü iki devlet- arasında taksimden ya da ölümden geçtiği dünyaya duyurulmuştur. Mitinglere karşın DP Hükûmeti adada üniter bir devletin kurulmasına razı olmuş ve 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti oluşturulmuştur. Bunda A.B.D.'nin rolünün yadsınamayacağı açıktır; meseleye Batı Bloğu'nun güvenliği ve Akdeniz'de Sovyet etkisinin artmaması açısından bakan A.B.D., yukarıda alıntılanan Fırat'ın görüşlerinde de belirtildiği gibi, blok üyelerine baskı yaparak sorunun fazla öne çıkmaması için politika üretmeye çalışmıştır.

Kıbrıs sorununa Türk siyasî partileri nasıl yaklaşmıştır? Çalışmanın bundan sonraki bölümü, daha çok Türkiye'deki siyasî partilerin yaklaşımı üzerinde duracaktır. Bunu yaparken esas olarak alınacak partiler, parlamentoda temsil hakkını

elde etmiş olan sekiz siyasî partiden üçüdür (Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye İşçi Partisi). Yukarıda da belirtildiği gibi milletvekili sayısı az olan partilerden yalnızca biri, Türk dış politikasının genel çerçevesinin dışına taşarak görüş belirtmiş, soruna diğerlerinden farklı bir biçimde yaklaşmıştır. Bu parti de Türkiye İşçi Partisi(T.İ.P.)'dir. Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi, politik yelpazenin ortasını ve bunun solunu temsil ettiği halde, bu partilerin dış politika yaklaşımları, birbirine koşut sayılabilecek kadar yakındır. Türkiye İşçi Partisi ise gerek ideolojik gerek taban açısından bu iki partiden farklıdır. 1960'ların TBMM'si, çeşitlilik arzeden bir yapıdadır. Temel konularda birbirinden çok farklı düşünmeyen ve politika üretmeyen partilerin başatlığı sözkonusu olsa da çizgiyi bozan Türkiye İşçi Partisi (TİP), dış politikaya ilişkin konularda diğerlerinden farklı düşünceler öne sürmüştür. Genellikle sağ eğilimli olan dönemin parlamentosunda, sol olarak sayılabilecek tek parti TİP'dir. "Ortanın solu" söylemine karşın, CHP'nin sol fikirlere yakın durduğunu söylemek zor olacaktır. CHP'nin sosyal demokrasiyle flörtü için 1960'ların ortaları başlangıç kabul edilebilir⁶ ama örneğin Kıbrıs sorunu konusunda, CHP ile sağ partilerin tam çakışmasa bile yakın çizgiler izledikleri görülebilir. Bir başka önemli husus, Türkiye'de dış politika yaklaşımlarının "ortanın solundan" sağın en ucuna kadar tabu olarak görülmesi ve bir anlamda devlet ideolojisi denilebilecek düşüncelerin ötesine geçmeye teşebbüs etmemesidir. Ayrıca, Türk siyasî partilerinin iktidara gelme fırsatı yakalayabilmiş olanları, genellikle muhalefet dönemlerinde dillendirdikleri görüşlerden geri adım atmıştır. Çalışmada örnek teşkil etmesi açısından Adalet Partisi (AP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Türkiye İşçi Partisi(TİP)'nin görüşlerini paylaşmak, dönemin Türkiye'sinde sorunun nasıl algılandığını, çözüme yönelik önerilerin neler olduğunu ve siyasî partilerin hangi konularda ayrıldıklarını görebilmek açısından yeterli olacaktır.

5.1. Cumhuriyet Halk Partisi

1960'ların ilk üç yılı CHP'nin kurduğu koalisyonlarla geçilmiş, 1965'teki seçimlere kadar parlamentoda bir parti tek başına hükûmet kuramamıştır. CHP, 1960'larda Kıbrıs sorununa nasıl yaklaşmıştır? İktidarda bulunduğu dönemde CHP'nin tutumuna yönelik ilk ipucunu, 1962 Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmelerinde CHP Grubu adına konuşan Coşkun Kırca vermiştir. Kırca bu konuşmasında o gün için CHP'nin, dolayısıyla hükûmetin mevcut durumdan şikâyetçi olmadığını belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 21.2.1962: 157-158).

Başlangıçta CHP, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temellerini atan Londra, Zürih ve Lefkoşa Antlaşmalarını kabul etmiştir. Yani 1960'ların başlarında CHP, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin işlemeden yanadır. Öte yandan parti, Kıbrıs'ta yeni devletin kurulmasına karşı durmuş değildir. Bir ay içinde Lefkoşa'da iki camiye bomba koyulmuş, Dışişleri Bakan vekili ve Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu da olay üzerine hükûmet adına bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama ile parlamento, Kıbrıs Türk topluluğu önderlerinin olaya yaklaşımı konusunda bilgilendirilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 26.3.1962: 120). Bu arada, Türkiye'nin iç siyaseti de parçalı yapının bir sonucu olarak son derece hareketli günler geçirmektedir. 1961 genel

⁶ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu* kitapçığını 1968'de kaleme almıştır. 1965'te yapılan bir röportajdaki soruyu İsmet İnönü, partisini "ortanın solunda" konumlandırarak yanıtlamıştır (*Kim* Dergisi, 13 Ağustos 1965).

seçimlerinden sonra kurulan CHP-AP koalisyonu Haziran 1962’de dağılmış, birkaç gün sonra Türk siyasî tarihinin ikinci koalisyonu CHP önderliğinde CKMP, YTP ve Bağımsız milletvekillerinin katılımıyla oluşturulmuştur. Başbakan İsmet İnönü, hükûmet programını 2 Temmuz 1962’de TBMM’de okurken, Kıbrıs’a ilişkin şunları söylemiştir:

“Kendisi ile özel bağlarımız malûm olan Kıbrıs Cumhuriyeti’nde devamlı huzurun, gerek Kıbrıs Cumhuriyeti’nin iç gelişmesi gerek kendisi ile özel bağları olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile münasebetleri bakımından önemi açıktır. Biz, Kıbrıs’ın, bir bütün teşkil eden mevcut anlaşmalar dairesinde bütün vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasını ve bölgemizin barış ve istikrarına yararlı olmasını samimiyetle temenni etmekteyiz (Alkışlar)” (TBMM Tutanak Dergisi, 2.7.1962: 160).

CHP’nin Kıbrıs Cumhuriyeti’ne ilişkin çekinceleri olduğu ortadadır. İnönü’ye göre Türkiye’ye verilen güvenceler yetersizdir ancak, iki bağlaşığının imzası ve dönemin koşulları Türkiye’yi razı olmaya itmiştir. CHP’nin memnun olmadığı konulardan biri, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri bu devletin anayasası iyi işlemiş olsa da üç hükmün uygulanmamasıdır. Uygulanmayan hükümler; (i) kamu hizmetlerinin Türklerle Rumlar arasında %30’a %70 oranlarında paylaşılması, (ii) yeni devletin kendi ordusunun oluşturulması ve (iii) adanın beş büyük kentinde ayrı ayrı Türk ve Rum belediyelerinin kurulmasıdır (TBMM Tutanak Dergisi, 9.1.1963: 637). Bu üç esasın yerine getirilmemesi, Türkiye’de hoş karşılanmamıştır çünkü anlaşmalar ihlâl edilmiştir. Türkiye Hükûmeti böyle bir durumu kabul etmeyecektir. TBMM 12. Dönem Urfa milletvekili Esat Mahmut Karakurt, Türkiye’nin de Yunanistan’ın da Kıbrıs’ı son damla kanını vermeden bırakmayacağını öne sürmüştür. Bu durumda yapılacak olan şey bellidir: Ya Kıbrıs’ı ortadan ikiye ayırmak ya da mevcut durumu kabul etmektir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 2.2.1963: 66).

Kıbrıs Cumhuriyeti Devlet Başkanı Mihail Hristodulu Muskos (Michael Christodoulou Mouskos) da aslında Rumların yapılan anlaşmalardan memnun olmadığı yönündeki vurgusunu artırmıştır. Yukarıda Rumların iktidarı Türklerle paylaşmak istemediklerini, bu nedenle kurulu devleti dönüştürmenin yollarını aradıkları ele alınmıştır. Dönüşümden kasıt, Kıbrıslı Türklere azınlık hakları tanınarak anayasada bu yönde değişikliklere gidilmesidir. Makarios, adanın beş büyük kentinde ayrı Rum ve Türk belediyeleri kurulmasının uygulanabilecek bir karar olmadığını belirttikten sonra, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin içişlerine müdahaleye kalkılırsa, Birleşmiş Milletlere başvuracaklarını söylemiştir. Makarios’un değişiklik önerisine Türkiye’nin yanıtı ise olumsuzdur (Toker, 1992: 189).

Makarios’a bir yanıt da Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’den gelmiştir: İmzalanan anlaşmalara riayet edilmediği takdirde Türkiye; “(...) Türk haklarını mahfuz tutmak hususunda sarsılmaz bir surette kararlı ve azimlidir” (TBMM Tutanak Dergisi, 3.4.1963: 134). Erkin’e göre anlaşmalar her iki tarafın da tezinden feragat ettiği uzlaşmanın bir sonucudur; Türkiye ve Kıbrıslı Türkler taksimden, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar ise Enosis’ten vazgeçmiştir. Türkiye ihtilâfların uluslararası anlaşmalara uygun olarak çözülmesinden yanadır (TBMM Tutanak Dergisi, 2.10.1963: 134). Bunun üzerine Makarios da Türkiye’nin tek taraflı müdahale hakkını tanımadığını duyurmuştur. A.B.D. ise aynı dönemde tek taraflı müdahalenin geciktirilmesini telkin etmiştir (Toker, 1992: 194-195).

Anlaşılabileceği üzere CHP, iktidarda bulunduğu dönemde mevcut durumu koruma taraftarı olmuştur. Bu durum epeyi eleştirilmiştir. Ancak bilindiği üzere, 1974'e kadar hiçbir hükümet adaya müdahale kararı alamamıştır. 1960'larda Kıbrıs'a müdahale edilememesinin nedenleri olarak Türkiye'nin müdahaleyi gerçekleştirebilecek güce sahip olmaması, blok politikalarının tersine hareket edip Yunanistan ile savaşa girmenin göze alınmaması ve A.B.D. ile karşı karşıya gelmenin arzulanmaması olarak sıralanabilir. Salt CHP değil, sonraları iktidara gelen AP de müdahale etme hakkının saklı tutulduğunu tekrarlarsa bile müdahale yönünde herhangi bir adım atmamıştır.

CHP adına Meclis'e seslenen Cihad Baban, Birleşik Arap Cumhuriyeti Devlet Başkanı Cemal Abdül Nâsır'ın Doğu Akdeniz'de üs sahibi olma amacıyla Makarios'a gizlice silâh gönderdiğini iddia etmiştir. Baban, Kıbrıs sorununun gelişimini de şöyle açıklamıştır ki bu özet, genelde Türk siyasal partilerinin bakış açısını da ortaya koymaktadır:

“Türkiye'nin Kıbrıs meseleleri karşısındaki tutumunu da bir göz atmakta fayda vardır. 12 Haziran 1956 tarihinde Demokrat Parti Grubu, Kıbrıs'ın Türk toprağı olduğuna ve Türk vatanının ayrılmaz bir parçası olduğuna karar vermişti. (...) Gerçekten Kıbrıs hiçbir zaman Yunanistan'ın olmamıştır. Bu nokta-i nazar, olayların seyri içinde maalesef fazla uzun ömürlü olmadı. Kıbrıs meselesi, Meclis'in huzuruna bir türlü getirilemeyerek yalnız bir Hükümet Başkanı tasarrufu hâlinde taksim şekline bugünkü andlaşmalar şekline süratle inkılâbeti. (...) Andlaşmalar bir emrivâki hâlinde Büyük Millet Meclisi'ne intikal ettiği zaman, bugünkü durumu tahmin edenler ve görenler de bu andlaşmaları tenkid ettiler ve Türkiye'nin taksim fikrinden vazgeçmesi [maddesi, fıkrası-Baban “clause kullanmıştır, T.C.] ile Yunanistan'ın Enosis'den vazgeçmesi ve [maddeyi, fikrayı] arasında teminat bakımından musavat olmadığını ileri sürdüler” (TBMM Tutanak Dergisi, 23.2.1964: 561).⁷

Baban önce Kıbrıs'ta kurulan yeni devletin iki topluluğu barışa götürmesi yönünde iyi niyetlerini belirtmiş, sonraki konuşmasında ise adanın aslında Türkiye'ye ait olduğunu, hiçbir zaman Yunan egemenliğine girmediğini, mevcut durumun Türkiye kamuoyunu tatmin etmediğini söylemiştir. İkisi arasında derin çelişki vardır çünkü önceki konuşması Kıbrıs'ta bağımsız devletin varlığından şikâyet etmezken, sonraki demeci Kıbrıs'ın Türkiye'ye ilhakının gerekliliği üzerine bina edilmiştir.

Olayların sürmesi nedeniyle adada Birleşmiş Milletler Barış Gücü konuşlandırılması kararı alınsa da bu güç yetersiz kalmıştır. Bundan ötürü gücün takviyesi gündeme gelmiştir. Makarios ise beklendiği gibi takviyeyi reddetmiştir. Erkin'e göre Makarios, komünist bloğun müdahalesini sağlayarak amacına ulaşmak istemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 23.2.1964: 561).

Makarios, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıslı Rumlarla eşit haklara sahip olarak yaşamasına bir engel teşkil etmişse de NATO'nun Kıbrıs'a doğrudan yerleşmesine

⁷ Baban'a göre Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası ihlâl edilmiştir ve herhangi bir ihlâl durumunda bile hukuken feragat edildiği için, taksim tezinden fiilen de sonsuza dek vazgeçilmiştir. Cihad Baban, Ulus gazetesindeki başyazılarında Makarios'u eleştirmiş, ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme hakkını savunarak benzer durumlarda ABD'nin tereddütsüz harekete geçtiğini örnekleriyle anlatmıştır (Ulus, 5 Haziran 1964: 1 ve 7; Ulus, 7 Haziran 1964: 1 ve 7). Ona göre Kıbrıslı Rumlar anlaşmaları bozmuş ve hattâ Kıbrıslı Türkleri katletmiştir; hata Rumlardadır.

izin vermemiştir. Makarios'un ikinci politikası Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak dünya siyaset sahnesinde yerini almasını sağladıysa da ilk politikası, yani Kıbrıslı Türkleri eşit yurttaşlar olarak görmekten kaçınması adayı içinden çıkılmaz bir soruna itmiş, Kıbrıslı Türklerin uluslararası antlaşmalarla elde ettiği egemenlik hakkını gasbetmiş ve iki topluluk arasında barışın sağlanamamasına neden olmuştur. 1964'te İngiltere'nin Güvenlik Konseyi'ne başvurusu karmaşanın artmasında rol oynamıştır. Erkin'in konuşmasından anlaşıldığına göre o dönemde Türkiye, Adalı Türklerin korunmasını sağlamak üzere Kıbrıs'a NATO gücü yollanmasından yana olmuştur. 2 Şubat 1964 tarihli Hürriyet'te, Türkiye'nin Kıbrıs'ta İngiliz-Amerikan planını kabul ettiği manşetten verilmiştir. Habere göre Erkin, Makarios'un kabul etmediği Anglo-Amerikan planının, Türkiye için bir zafer olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Hürriyet, 2 Şubat 1964: 7). Bu plan, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın adaya müdahale hakkını kullanmamalarını salık verirken, aynı zamanda Kıbrıs'a bir NATO kuvveti gönderilmesini öngörmüştür (Hürriyet, 2 Şubat 1964). Hürriyet'in haberine göre de NATO Bakanlar Konseyi'nde konuşan Erkin, Kıbrıs'ın ittifakın güneydoğu kanadını tehlikeye düşürdüğünü iddia etmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin NATO aracılığını kabul ettiğini de bildirmiştir (Hürriyet, 14 Mayıs 1964).

NATO'nun Kıbrıs'ta bulunması ise Türklerin korunmasından ziyade, adada üsse sahip olmak anlamına gelecektir ki bu durum hem Sovyetlerin hem de Makarios'un çıkarlarına ters düşecektir çünkü Kıbrıs Cumhuriyeti dolaylı da olsa NATO'nun bir parçası hâline gelecektir. Bundan ötürü S.S.C.B. de Makarios da böyle bir güce karşı çıkmıştır. Uluslararası antlaşmalarla kurulmuş da olsa, Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsız bir devlettir ve topraklarına asker kabul ya da dâvet etmek tamamıyla kendi işlerini ilgilendirir. Makarios'un düşüncesi de bu yöndedir; Sovyetlere ve Bağlantısızlara yaklaşmasının altında yatan sebeplerden biri de bağımsız devleti korumaktır. Konu BM Güvenlik Konseyi'nde görüşüldüğünde, Erkin'e göre Kıbrıslı Rumlar istediklerini alamamışlardır; A.B.D., İngiltere ve Fransa Türkiye'ye destek vermiş, Güvenlik Konseyi de adaya barış gücü gönderilmesinin zorunluluğuna dikkat çekmiştir. Erkin, kendi yurttaşlarının bir kısmının güvenliğini sağlayamayan hükûmetin "Kıbrıs Hükûmeti" olarak kabul edilemeyeceğini de vurgulamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 10.3.1964: 481-483). Bununla beraber, Kıbrıs'ta yaşananlar ve uluslararası yansımaları, Türkiye'de hükûmeti sarsmaya başlamıştır. A.B.D. Başkanı Lyndon Johnson'un İnönü'ye yazmış olduğu mektup büyük yankı uyandırmıştır. Johnson, tarafları Vaşington'da sorunu tartışmaya dâvet etmiştir. Vaşington buluşması çıkmaza girmiştir. İnönü'nün A.B.D.'ye gitme sebebi, Johnson'a Türkiye'nin müdahale hakkını açıklaması olarak gösterilmiştir (Hürriyet, 9 Haziran 1964). Hürriyet gazetesinde yayımlanan bir habere göre İnönü, Johnson'a verdiği cevapta Türkiye'nin niyetinin istilâ değil, Kıbrıs'ta anayasal düzenin yeniden sağlanması olduğunu vurgulamıştır (Hürriyet, 10 Haziran 1964). Erkin de "Kıbrıs'a biz gitmediğimiz müddetçe, yapılması gereken işler vardır, bunun yapılmasını Amerika'dan istedik" diyerek 1964'te Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin, en önemli meselesi kabul ettiği Kıbrıs sorununda bile A.B.D.'den bağımsız hareket edemediğini ortaya koymuştur (Hürriyet, 12 Haziran 1964). Bu buluşmada Londra ve Zürih Andlaşmalarının yürürlükte olduğu konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Aynı görüşmelerde Acheson Planı da ortaya atılmıştır.⁸

⁸ İnönü planı parlamentoya şu cümlelerle açıklamıştır: "Kıbrıs adasının Karpaz yarımadası kısmında, Türkiye'ye hükûmeti kendisine aidolacak ve Türkiye'ye Anavatanın ayrılmaz bir cüz'ü sayılacak

Plan, dar alana dayalı bir taksime atıfta bulunmaktadır. Makarios ve Yunan Hükûmeti planı kabul etmemiştir ve iki değişik öneri getirmiştir. Bunlardan birincisi, El Greco Burnu'nda 32 km²'lik bir alanın yalnızca hava ve deniz üssü olarak yirmi beş-otuz yıllığına Türkiye'ye kiralanmasıdır (Nicolet, 2002: 107). İkincisi de Karpaz'da elli yıllığına kiralanacak 50 km²'lik bir alanın verilmesidir. Bunları da Türkiye reddetmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 3.9.1964: 275). Andreas Papandreu, anılarında planın Yunanistan için neden kabul edilemez olduğunu “gerçeklikten uzaklaşmış” olmasına bağlamıştır. Papandreu'ya göre bu planla adanın ikiye bölünmesi ve Türkiye ile Yunanistan arasında “sımsıkı bir askerî ittifak” kurulması gerçeklerle bağdaşmamıştır (Papandreu, 1977:177). Öte yandan, Yunanistan ve Makarios da sınırlı bile olsa, Türkiye'ye adada bir üs vermeye râzı olmuştur.

İnönü böyle bir taksime karşı değildir çünkü ona göre; “Türk cemaatinin hayat ve emniyetini kurtarmak ve muahedelerin yürümekte olduğu esasını saklı tutarak daimî bir hâl şeklini bulmaya çalışmak,” Türkiye için de Kıbrıslı Türkler için de uygun bir çözüm olacaktır. Türkiye'de kabul gören Kıbrıs tezleri şöyle tanımlanabilir: Adanın Türkiye'ye terkedilmesi, taksim ve adada bağımsız devlet. Hükûmetler bazında bakıldığında bu tezler, şöyle sıralanmıştır: Kıbrıs'ın Türkiye'ye terkedilmesi-taksimi bağımsız devlet olması-taksimi. İngiltere'nin adadan çekilmesi olasılığı belirdikçe, Türkiye'de Kıbrıs'ın asıl sahibinin Türkler olduğu konusu işlenmeye başlanmıştır; Kıbrıs hiçbir zaman Yunanistan'ın egemenliğinde bulunmamış, buna karşın beş yüz sene Türk hâkimiyetinde kalmıştır. Türkiye penceresinden bakıldığında, 1960'lar için en geçerli olabilecek seçenekler; uluslararası antlaşmaların varlığından ötürü bağımsız devletin sürmesi, karşı taraf bunu istemiyorsa adanın iki topluluk arasında bölünmesi ya da Türkiye ile Yunanistan arasında paylaşılması olarak ortaya koyulmuştur. Planda “üs” sözcüğü kullanılmıştır. Toker bunu “taksim” kavramını kullanmamanın bir yolu olmasıyla açıklamıştır (Toker, 1992: 212). Buradan da A.B.D.'nin taksime sıcak baktığı ya da en azından taksimi bir çözüm olarak kabul edebileceği anlamı çıkmaktadır. Anlaşılan odur ki A.B.D., iki bağlaşığandan birini yitirmemek için seçeneklerden herhangi birine sırtını dönmemiştir. Ancak, çözümsüzlük de bir çözümdür; Doğu Akdeniz'de Amerikan çıkarlarını tehlikeye atan bir durum ortaya çıkmadıkça A.B.D., adanın karmaşa içinde olmasından rahatsızlık duymayacaktır. Burada asıl sorun; iki bağlaşığının savaşmasını önlemektir, yol önemli değildir. 1960'larda yumuşayan Soğuk Savaş koşulları da düşünüldüğünde, Türkiye de Yunanistan da artık yalnızca A.B.D.'yle yetinmek zorunda değildir ve tatmin olmamaları durumunda rotalarını diğer bloğa çevirme ihtimalleri bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında A.B.D.'nin her iki tarafı da en azından bir dereceye kadar memnun edebilecek bir çözüm arayışında olduğu Acheson Planı'ndan da anlaşılabilir. Öte yandan, sorun çok derindir ve iki tarafı aynı anda tatmin etmek oldukça zor görünmektedir.

Anlaşılan odur ki Türkiye cephesi, “âdil bir taksime” razıdır. Aşağıda görüleceği

bir arazi verilecek, bu sahanın tam olarak sınırı hükûmranlık esası üzerine yapılacak müzakerelerde tesbit edilecek. Türkiye bu sahada dilediği kadar askerî kuvvet bulundurabilecek ve bu yoldan kendi emniyetini ve Kıbrıs Türklerinin emniyetini sağlayacak tedbirleri alabilmek imkânını elde edecek. Bu saha, Kıbrıs'ın diğer yerlerinde yaşamaya devam etmek isteyen Türklerin ileride yeni tecavüzlere mâruz kalmaları hâlinde iltica edebilecekler: Bir melce olacak” (TBMM Tutanak Dergisi, 3.9.1964: 274-275).

gibi, Yunanların ve Kıbrıslı Rumların önerdiği ikinci plan ise âdil değildir. 15 Ocak 1964 tarihli Hürriyet gazetesinin haberine göre, Londra’da gerçekleştirilen beşli konferansta Türkiye, Kıbrıs’ın taksimini istemiştir (Hürriyet, 15 Ocak 1964). Bunun için iki formül ortaya koyulmuştur. Birinci formüle göre ada ikiye bölünecek, parçalar Türkiye ve Yunanistan’a ilhak edilecektir. İkinci formülde ise yine aynı şekilde bölünecek fakat parçalar Türkiye’ye ve Yunanistan’a ilhak edilmeyecek, parçalar özerk olarak yönetilecek ve dış politikada ve savunmada Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti çatısı altında birleşilecektir. Türk Hükûmeti, İngiltere’nin önerdiği federal sisteme ise karşı çıkmıştır (Hürriyet, 15 Ocak 1964).

Oysa Kıbrıs çoktan İngiltere-Türkiye-Yunanistan üçgeninin dışına taşmış, hattâ bloklar arasında bir soruna dönüşmüştür. Dolayısıyla Türkiye’de hükûmet kurma ya da koalisyonla dâhil olma yoluyla siyasî sorumluluk alan her parti, taksim tezine yakın durmuştur. İnönü de -A.B.D.’nin ve NATO üyelerinin tepki ve isteklerini gözönünde bulundurarak- taksimi reddetmemiş fakat zaman zaman Türkiye’nin askerî müdahale hakkının olduğunu hatırlatmaktan geri durmamıştır. Yukarıda alıntı yapılan konuşmasında da İnönü, Kıbrıs yönetimi BM yoluyla çözüm çabalarını iptal ettikçe, Türkiye’nin askerî müdahale hakkını saklı tutacağını altını çizmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 3.9.1964: 279). Örneğin, Hürriyet gazetesinin haberine göre 20 Nisan 1964’te Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve askerlerin Pembe Köşk’te yaptıkları bir toplantıda, Erkin’in müdahale istediğini yazmıştır (Hürriyet, 20 Nisan 1964). Yunan, İngiliz ve Amerikan büyükelçileri, Türk hükûmeti tarafından çağrılarak üçlü müdahale isteği kendilerine iletilmiştir fakat Yunan ve İngiliz büyükelçileri müdahaleye gerek olmadığını öne sürmüştür (Hürriyet, 20 Nisan 1964). Bu gelişmeler üzerine İngiltere, Anglo-Amerikan planını ortaya atmıştır (Hürriyet, 21 Nisan 1964).

1964’te olayların şiddetlenmesi üzerine Türk jetleri Kıbrıslı Rumlara ait askerî hedefleri vurmuş, bombalama dünyada ve Türkiye’de ses getirmiştir. Hürriyet gazetesi, Türk jetlerinin Kıbrıs’ı bombaladığını duyurmuştur (Hürriyet, 8 Ağustos 1964). Ulus gazetesine göre, bombalamaya 64 jet katılmıştır (Ulus, 10 Ağustos 1964). 10 Ağustos’u takip eden iki günde de A.B.D.’nin, suçun çoğunun Kıbrıslı Rumlarda olduğuna ilişkin görüşü ve Makarios’un S.S.C.B.’den müdahale istediğini bildirmiştir (Hürriyet, 9 Ağustos 1964; 10 Ağustos 1964). Böylece Türkiye, CHP yönetimi altında kısıtlı ve kısa süreli bir müdahale gerçekleştirmiştir.

1965 yılı bütçesi reddedilince İnönü ve CHP, hükûmetten çekilmiş ve ülkeyi seçime kadar yönetecek olan Senatör Suat Hayri Ürgüplü idaresinde dörtlü koalisyon hükûmeti kurulmuştur. Dolayısıyla CHP’nin muhalefet yılları başlamıştır. Yeni hükûmetin bütçe görüşmelerinde CHP adına söz alan Nihat Erim, Acheson Planı reddedilince A.B.D. Dışişleri Bakanlığı’nın ikinci plan hazırladığını anlatmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 25.5.1965: 547).

İlk Acheson Planı Türkiye’yi tatmin etmiş görünse de ikincisi Yunanistan’ın ve Rumların taleplerine daha yakındır. Erim’e göre Yunanistan’ın iki savı bulunmaktadır: (i) Zürih ve Londra Antlaşmaları ölmüştür; (ii) Kıbrıs’ta Rumlar çoğunluktur, Türklere azınlık hakları tanınmalıdır. Türkiye ise antlaşmaların yürürlükte olduğunu, bunlarla ilgili değişiklik tekliflerinin görüşülebileceğini, ancak “ortak devlet” anlayışından vazgeçilemeyeceğini savunmuştur. Bu ilke bozulmaksızın yapılabilecek tek değişiklik, Kıbrıs Cumhuriyeti’ni federasyon olarak

örgütlemektir. Bunun da bir tür taksim olduğu söylenebilir. Ayrıca, Erim'e göre A.B.D. sorunda tarafsız kalarak önderlik görevini yapmaktadır ancak bu duruş, Türkiye'ye haksızlıktır. Erim, artık ulusal bir meseleye dönüşmüş olan Kıbrıs sorununda CHP'nin hükûmetlere hep yardımcı olduğunu ve daima olacağını, ancak koalisyon dönemlerinde muhalefetten aynı davranışı göremediğini söyleyerek sitem etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 25.5.1965: 548-550). Bununla beraber A.B.D.'ye de eleştirilerin ve tepkilerin arttığı görülmektedir. İnönü'ye göre, A.B.D. de Enosis'e taraftardır (Hürriyet, 10 Aralık 1967). 1965'te BM'nin Kıbrıs üzerine aldığı karardan sonra Nihat Erim, Demirel Hükûmetine şunları sormuştur:

“(...) Acaba Hükûmet bağımsız Kıbrıs fikri üzerinde mi durmaktadır? Taksim, yani ikili Enosis peşinde midir? Zürih ve Londra'yı fiilen de aynen ihya fikrinde midir? Federasyon taraftarı mıdır? Birinci Acheson planını mı ihya etmeyi düşünebilir? İkinci Acheson planı mı ortaya çıkacaktır. Yoksa bizim hiç hatrımıza gelmeyen başka bir formül üzerinde midir? Ve Hükûmet bu neticeye varmak için hangi yoldan yürüyecektir?” (TBMM Tutanak Dergisi: 41).

Erim'e göre, muhalefetin Kıbrıs sorunu hakkında bilgisi yoktur. Bundan dolayı 1965 sonunda Kıbrıs ve genel olarak dış politika üzerine Meclis araştırması açılmasına ilişkin verilen önerge kabul edilmiştir. Bu görüşmelerde söz alan Erim, Hükûmete formülünü ortaya koymasını telkin etmiştir. Buna karşılık CHP de Hükûmetin formülünü ulusal çıkarlara aykırı bulursa, kendi formülünü alternatif olarak açıklayacaktır. Erim CHP'ye yönelik “A.B.D.'yi niye sorunun bir parçası hâline getirdiniz?” türünden eleştirilere de A.B.D. ve S.S.C.B.'nin karışmadığı sorun olup olmadığını sorarak yanıt vermiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 29.12.1965: 162-166).

1969'daki Kıbrıs genel görüşmesinde İnönü, Hükûmetin federasyon taraftarı olmakla birlikte kendisini bağlamamak için bir formül oluşturmadığını ileri sürmüştür. İnönü ayrıca Yunanların ve Kıbrıslı Rumların federasyon fikrini taksimle eşdeğer gördüklerini de söylemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 22.1.1969: 412-413). Yunanlar ve Rumlar, federasyonun adanın bir kısmını Türkiye'ye bağlayacağını düşünmüştür. Acheson Planı da onlar için bu nedenle kabul edilemez bir plandır. CHP, kabul ettiği çözümün federasyon olduğunu sürekli dile getirmiştir. CHP, Türkiye'nin Kıbrıs'ın bir bölümünde ya da tümünde fiilî egemenlik kuramayacağını anlamıştır ve bu nedenle başka seçeneklere yönelmiştir. Adada iki topluluğun ayrı-ayrı yaşayabileceği bir federasyon, CHP için mümkün ve çıkarlara uygun görülmüştür. Çünkü bu durumda adanın bir kısmı Kıbrıslı Türklerin elinde bulunacak ve buradan Türkiye'ye bir saldırı gelmesi önlenmiş olacaktır. CHP, federasyonun Kıbrıslı Türklerin can güvenliği için de iyi bir seçenek olduğunu düşünmüştür.

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin kendisine karşı Kıbrıs'tan gelecek bir saldırıdan kaynaklanan kaygıları mevcuttur. Bundan ötürü Kıbrıs konusunu aynı zamanda kendi ulusal güvenliği kapsamında değerlendirerek adanın en azından bir kısmını denetimi altında tutmayı istemektedir. Türkiye'deki siyasî çevrelerin birçoğunda aynı kanının hâkim olduğunu gözlemlemek mümkündür. Örneğin, Kıbrıs sorunu hakkında Adalet Partisi ne gibi düşünceler öne sürmüş, hangi politikaları savunmuş ve iktidara geldiğinde hangi politikaları uygulamıştır? Yukarıda görüldüğü üzere CHP, Kıbrıs'ın bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde oluşuna değinerek kesin çözümün adanın “esas sahibine,” yani Türklere verilmesine bağlı olduğunu dile

getirmiştir. Ancak CHP, taksim gibi “arada kalan” çözümleri de dönemin koşulları dolayısıyla “ehven-i şer” görerek kabul etme durumunda olmuştur.

5.2. Adalet Partisi

AP de konjonktürel nedenlerle uzlaşmaya yakındır ve Kıbrıs Cumhuriyeti’ni onaylamıştır. Bunu AP’lilerin TBMM’de yaptıkları konuşmalardan çıkarmak mümkündür. Bu durumda, Rumların antlaşmaları ihlâl etmesi aslında zoraki kabul edilmiş adadaki üniter devletin varlığının son bulması Türkiye’yi yönetenlerin yararına olmuştur. Kaldı ki sorunun diğer tarafları da Kıbrıs Cumhuriyeti’nden memnun değildir. Makarios da uygulamak için çaba sarfetmediği anayasanın uygulanamazlığını kanıtlama uğraşındadır. AP’li Erol Yılmaz Akçal, 1963 bütçe görüşmelerinde buna işaret etmiştir. Makarios anayasanın uygulanamayacağını BM Genel Kurulu’nda dile getirerek Asya-Afrika ülkelerinin ve Doğu Bloğu’nun desteğini almaya çalışmıştır. AP buna engel olup antlaşmaların uygulanması sağlamada Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti’ne yardım edecektir (TBMM Tutanak Dergisi: 253). Aynı konuya Özarda da temas etmiştir ve Makarios’un Bağlantısızlar Hareketinden destek bulma arayışına dikkat çekmiştir. Adalet Partili Mehmet Reşat Özarda demecinde Kıbrıs’a dair alınması gereken önlemleri de sıralamıştır: (i) Hükûmet, Kıbrıs Türklerine verilen desteği kısmamalı hattâ artırmalıdır; (ii) A.B.D.’nin Kıbrıs’a yaptığı yardımın Kıbrıslı Türklerin ihtiyaçları yerine Makarios’un tasarrufunda Kıbrıslı Türkler için kullanılmadığı A.B.D.’ye anlatılmalı ve yardımın iki cemaat arasında pay edilmesi sağlanmalıdır; (iii) BM’de Kıbrıslı Türklerin haklarını savunacak bir temsilci bulunmamaktadır ve bu nedenle Kıbrıs Delegasyonu Başkanı Rosidis’in önlemlerine karşılık vermek üzere BM nezdinde Türk Hükûmeti delegasyonu görevlendirilmelidir; (iv) antlaşmalar ve anayasa ile Kıbrıs Türklerine tanınan hakların alınması için daha aktif çalışılmalıdır; (v) Kıbrıs için iktisadî kalkınma planı hazırlanıp hemen yürürlüğe koyulmalıdır; (vi) “Vatansever basın”, Kıbrıs’ın Rum Cumhuriyeti hâline getirilmesine karşılık halkı ve Hükûmeti sürekli uyarmalıdır ve (vii) Rumlarla Türklerin birarada yaşaması boş bir düştür. Bu nedenle:

“(…) Elimizden gidenler yeter, artık bir karış toprakta fedakârlık yapacak hâlimiz yoktur. Bunun için de yapılacak tek iş, Anayasa ve andlaşmalara dayanan statünün tadili istendiğine göre tarihî, siyasi, askerî ve ananevî bağlarla bağlı bulunduğumuz Ada’nın iki cemaat arasında taksimi projesini ele almak ve bunu enerjik bir şekilde savunarak gerçekleşmesini temin etmektedir”(TBMM Tutanak Dergisi, 10.1.1963: 94-97).

Akçal’ın konuşması Türkiye’nin Cumhuriyet tarihinin o güne kadarki döneminde toprak yitirdiği izlenimini vermektedir ancak, fedakârlığı mevzubahis olan toprak parçası, yukarıda da anlatıldığı gibi II. Abdülhamit döneminde, Sultan’ın tasarrufuyla ve devletin bekasını koruma amacıyla Birleşik Krallık’a verilmiş olan Kıbrıs adasıdır. Bundan ötürü, Türkiye Cumhuriyeti’nin egemenliği altında bulunan herhangi bir araziden vazgeçmesi ya da herhangi bir araziye ilişkin fedakârlığa gitmesi gibi bir durum yaşanmamıştır. Ada zaten Türkiye Cumhuriyeti’nin egemenliğinde değildir ve bu nedenle kaybedilmesi de sözkonusu olamaz. 1960’ta adada Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında bağımsız bir devlet kurulmuştur.

Türkiye’nin sürekli iddialarından biri Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın ihlâl

edildiğidir ve Türkiye bu iddiasında haklıdır. Makarios anayasayı uygulamaktan sürekli kaçınmış, hattâ değiştirmenin yollarını aramıştır. Bu durum ve toplumlar arasındaki çatışmalar, uluslararası antlaşmaların ihlâli anlamına da gelmiştir. AP sözcülerinden Konya Milletvekili Faruk Sükan da buna işaret etmiştir. Sükan'a göre antlaşmalar, ihlâl yaşanması hâlinde güvenceci devletlere hep birlikte ya da münferiden müdahale hakkı vermiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 24.12.1963: 514-515). Diğer taraflara göreyse taraflardan biri, öbürlerine danışmaksızın tek başına müdahale edemez. Türkiye müdahale hakkını her zaman gündemde tutmuştur fakat 1974'e kadar müdahaleye kalkışmamıştır. Tek müdahale girişimi jetlerin Ada üzerinde uçması ve bâzı hedefleri vurmasıdır. AP müdahale taraftarı olsa da iktidara geldiğinde bu yönde bir adım atmamıştır.

İktidara gelişinden itibaren AP, taksim tezindeki görüşünü korumuştur. Fakat yukarıda "toprak kaybedilmesine tahammül olmadığı" yönündeki sözler, Kıbrıs'ın zaten cumhuriyet kurulmadan yitirilmiş olduğu görüşüyle yer değiştirmiştir. Örneğin, AP Zonguldak Milletvekili Talât Asal, Türkiye'nin Kıbrıs'taki haklarının Lozan Antlaşması ile terkedildiğini söylemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 27.12.1965: 49). İlk Demirel Hükûmetinin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise Rumların "Kıbrıs'tan Lozan'da vazgeçtiniz, şimdi niye ulusal mesele addediyorsunuz Kıbrıs'ı?" Yönündeki sorusunu Lozan'da vazgeçilenin Londra ve Zürih'te geri alındığı şeklinde yanıtlamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 29.12.1965: 176). Çağlayangil, Hükûmetin Kıbrıs konusundaki dört ilkesini de şöyle sıralamıştır: Kıbrıs antlaşmaları tek taraflı değildir, iki topluluktan biri diğerini tahakküm altına almamalıdır, Kıbrıs asla tek bir devlete ilhak olunmamalıdır ve çözüm Lozan'da oluşan dengeyi bozmamalıdır (TBMM Tutanak Dergisi, 4.1.1967: 9). Bu dört ilkeden anlaşılan, AP'nin de CHP gibi taksimden yana olduğudur. Kıbrıs'ın bütünüyle Türkiye'ye bırakılamayacağını bilincine varmış olan AP, en azından adanın bir kısmında özerk bir Türk yönetimi kurmayı kazanç olarak görmüştür. Taksim, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılmasa bile Türklerle Rumlar arasında yapılmalıdır ki bu da ifadesini federasyonda bulmaktadır. Kıbrıslı Türklerin azınlık statüsü tanınmış bir topluluğa indirgenmesi ise kabul edilemez. Adada mutlak Rum egemenliği Türkiye için Enosis kadar tehlikeli ve önüne geçilmesi gereken bir durumdur.

Kıbrıs yalnızca üzerinde yaşayan Türklerden ötürü değer kazanmış bir toprak parçası değildir; bunun çok ötesinde öneme sahip olduğunu çeşitli siyasetçiler defalarca dile getirmiştir. Sözü geçen önem, adanın coğrafi konumuyla Türkiye'nin güvenliği arasındaki bağıdır: Kıbrıs, Türk denetiminden çıkarsa, ülkenin güvenliği tehdit altına girecektir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 7.2.1966: 168). 1969'da Güven Partili (GP) Turhan Feyzioğlu'nun verdiği Kıbrıs önergesi görüşülürken AP adına konuşan İzmir milletvekili Settar İksel de Türkiye'nin en güvensiz yönünün güneyi olduğunu ve anakaraya yakınlığına ek olarak nüfusu nedeniyle Kıbrıs'ın Küba'dan daha tehlikeli bir konumda bulunduğunu söylemiştir. Ada Sovyet denetimine geçerse bu, Türkiye için felâket olacaktır (TBMM Tutanak Dergisi, 15.1.1969: 32-33). İksel daha sonraki bir konuşmasında adanın önemini yinelemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 23.1.1969: 418).

Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in Kıbrıs'a ilişkin iddiası, Yunanistan'a da bir uyarı niteliği de taşımaktadır:

"Jeopolitik durumları itibarıyla tarihin seyri göstermiştir ki Türkiye ile Yunanistan'ın karşılıklı menfaatlerini koruyan bir denge ve iyi münasebetler içinde yaşamaları, her iki

milletin de yüksek menfaatlerinin icabıdır. Biz müzmin tecrübeleri ve ibret dersi teşkil eden olayları dâima gözönünde tutarak bu dengeyi kurmaya itina gösteriyoruz. Eğer bu münasebetlere gölge düşerse bu, hiç şüphesiz sebebolduğu olaylardan neşet etmeyecektir” (TBMM Tutanak Dergisi, 23.1.1969: 418).

Çağlayangil’in işaret ettiği tehdit, Sovyetler Birliği’dir. İki müttefikin aralarındaki sorunları bir ân önce çözüp bu tehdide karşı birlikte hareket etmeleri gerekir. Bu nedenle Kıbrıs üzerine kavga etmektense soruna “dengeli” bir çözüm bularak ilişkileri daha fazla zedelememek en iyisidir. İktidara gelebilen Türk siyasî partileri Kıbrıs konusunda diğerlerinden daha ılımlı bir tavır takınmışlardır. Adaya ilişkin talepleri genellikle adada iki topluluğun coğrafi temele dayalı federasyonlarda yaşamasıdır. CHP de AP de benzer görüşleri ileri sürmüştür. İki parti de Kıbrıs’ın Türkiye’ye bırakılmayacağına farkındadır. İki parti de adada taksime izin verilmeyeceğini anlamıştır. Sorun uluslararasılaştığı ve Kıbrıs kendinden başka bütün Doğu Akdeniz’i, hattâ Ortadoğu’yu ilgilendirdiği için, adanın Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşılması durumu sözkonusu olamayacaktır. Sorun BM’ye taşındıktan sonra İngiltere-Türkiye-Yunanistan üçgeninin sınırlarını çoktan aşmıştır ve yeni aktörler de soruna dâhil olmuşlardır. Bunlardan biri olan Sovyetler Birliği, adanın iki devlet arasında paylaşımına karşı çıkacaktır. Dahası Mısır, Suriye, Irak gibi bölge devletleri de durumu bu kadar kolay kabullenmeyecektir. Abdül Nâsır’ın Makarios’a desteğinin sebebi de budur. Kıbrıs’a doğrudan ya da dolaylı olarak NATO’nun yerleşmesi, bu devletler için tehdit anlamına gelecektir. Bundan ötürü Sovyetler, Ortadoğu’nun milliyetçi rejimleri ve Bağlantısızlar Hareketi Kıbrıs’taki bağımsız devletin bekası yönünde davranmıştır ki olayın bir de ilkesel boyutu bulunmaktadır: Bilindiği gibi Bağlantısızlar Hareketi, geçmişte kolonyal deneyim yaşamış olan ve bu nedenle bağımsızlık konusunda duyarlılıkları üst düzeyde olan devletlerden meydana gelmiştir. Türkiye’de hükûmet kuran siyasetçiler de durumun farkındadır. CHP ve AP’nin federasyon tezindeki ısrarı işte bu hususların bir sonucudur. Müdahale edilmesi yönünde zaman zaman sesler yükselse de bu yola gitme teşebbüsü dahi yaşanmamıştır.

Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 1971 bütçe görüşmelerinde senatoda yaptığı konuşmada, Kıbrıs toplulukları arasında süregelen toplantılarda, Ağustos 1970 itibarıyla yeni bir aşamaya geldiğini söylemiştir. Türkiye ve Kıbrıslı Türkler sorununun barışçı yollarla çözülmesinden yanadır. Topluluklar arasındaki görüşmeler barışçı yollardan biridir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi: 383). Süleyman Demirel 1965’te iktidara geldikten sonra Kıbrıs sorununa yeni bir soluk getirecek gibi görünmüştür. Ocak 1968’deki konuşmasında sorunu Türkiye ve Yunanistan arasındaki bir mesele olarak yorumlamış, AP hükûmeti de iki devlet arasında müzakerelerin başlamasından yana olmuştur (Göktepe, 2005: 434). AP sözcüleri partilerinin iktidarı elde etmesiyle birlikte iki gelişmenin yaşandığını öne sürmüşlerdir. Birincisi, adada azınlık değil, cemaat fikri yerleşmiştir. İkincisi, Enosis ve taksim fikirleri ortadan kalkmıştır (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 12.5.1970: 355).

Muhalefetteyken AP, Kıbrıs’ın Türkiye’ye verilmesi gerektiğini daha fazla savunmuş ve Rumlarla anlaşmanın zorluğunu öne sürmüştür. Ancak yıllar içinde, özellikle tek başına iktidar olduktan sonra taksim, bu olmazsa Kıbrıs Cumhuriyeti’nin devamı, hattâ sağlanabilirse iki topluluğa ayrı ayrı bölgeler tanıyan bir federe devlete dönüştürülmesini uygun bulan bir siyasî çizgiye kaymıştır. Bir

başka deyişle CHP'nin rotasına oturmuştur. Merkez sağın ve merkez solun Kıbrıs politikaları da çakışmıştır: İkisinin amacı da en kötü olasılıkla adanın iki topluluk arasında paylaşılmasını temin etmektir.

1950'lerin sonunda, konjonktürün zorlaması ve A.B.D.'nin baskılarıyla kabul edilen Kıbrıs Cumhuriyeti, artık Türkiye Cumhuriyeti için bir külfet, uğruna yapılan fedakârlık karşılıksız kalmış bir olgudur. Çünkü dönem ve koşullar değişmektedir. Değişen koşullara uygun olarak yepyeni bir Kıbrıs yaratılabilir. Bundan ötürü söylemler sertleşmekte, Kıbrıs'a ilişkin eski talepler yavaş-yavaş su yüzüne çıkmaktadır. 1961-1971 döneminde TİP dışında parlamentoda bulunan bütün partiler, herhangi bir tartışmaya gerek duymaksızın Türkiye'nin "ulusal politika" sayılan tezlerini desteklemiştir. Bu tezin temeli, Türkiye'nin soruna ilişkin mutlak haklılığıdır; Kıbrıslı Rumlar hem Türkiye'nin güvenliğini hem de Kıbrıslı Türklerin adadaki varlığını tehdit etmektedir. Kıbrıs'taki Türk varlığı da Türkiye'nin güvenliğiyle ilgilidir. Orada Türklerin bulunması, Türkiye'nin güney kıyılarının güvence altında olması anlamına gelmektedir. Bu teze fazla bir itiraz yöneltilmemiştir. İşte çoğunluk içinde tekillik de buradan kaynaklanmaktadır. Tekillik ise farklı partilerin aynı fikirleri aynı üslupla savunmasının başlıca nedenidir. Ancak, ne zaman ki bir parti iktidara gelmiş ya da koalisyonun bir parçası olmuştur, o dönemde söylem ister-istemez yumuşamaya yönelmiştir.

5.3. Türkiye İşçi Partisi

Türkiye İşçi Partisi (TİP), Kıbrıs sorununa diğer partilerden daha farklı yaklaşmıştır. TİP, "Yabancı üslerden temizlenmiş, silâhsızlandırılmış ve milletlerarası garanti altında her iki topluluğun haklarına eşit saygı gösterilen bağımsız, federatif bir Kıbrıs" tezini savunmuştur. TİP'liler sorunun Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk temsilcileri ile BM temsilcisinin katılacağı yuvarlak masa toplantılarıyla çözülmesi gerektiğini ortaya atmıştır (Güvenç, 2006: 47). TİP'nin politikasındaki farklılıklar şunlardır: (i) Londra ve Zürih Antlaşmalarının desteklenmesi, (ii) müzakerelerde Makarios'un değil, Yunanistan'ın muhatap alınması, (iii) Kıbrıs'a askerî müdahalenin savunulmaya başlanması, (iv) Kıbrıs Türklerine yapılacak saldırının savaş nedeni sayılacağına Yunanistan'a bildirilmesinin istenmesidir. TİP'nin görüşlerindeki değişimin nedenleri ise TİP'nin meşruiyet arayışları ve dönemin sosyalizm anlayışının az gelişmiş ülkelerde milliyetçi öğelerle içiçe geçmiş yapısıdır (Güvenç, 2006: 48-49). TİP bağımsız, federatif, silâhlardan ve üslerden arındırılmış bir Kıbrıs'ın Türkiye için tehdit veya güvenlik zaafı olmaktan çıkacağına üzerinde durmuştur:

"(...) Toprak bütünlüğü, bağımsızlığı, tarafsızlığı, silâhsızlandırılmış olması, milletlerarası garanti altına alınmış bir Kıbrıs, nasıl bir tehlike hâline gelebilir? Bilâkis, 'Milletlerarası garanti altına almak' demek, Birleşmiş Milletlerin garantisi olur, ayrıca ilgili ve büyük devletlerin arasında yapılan bir anlaşma olur. Böyle bir milletlerarası garanti altında, bu statüdeki bir Kıbrıs Devleti tehlike olmaktan çıkar, büyük devletler arasındaki bir çekişme konusu, bir rekabet konusu olmaktan çıkar. Binaenaleyh, bütün Kıbrıs'ın Türk Cemaati bakımından, gerek Türkiye'nin güvenliği bakımından gerek Akdeniz bölgesindeki barışın devamı bakımından bir emniyet unsuru olur, bir tehlike unsuru olmaz" (TBMM Tutanak Dergisi, 15.1.1969: 30).

Kıbrıs sorununa yaklaşımında dikkat çekici husus, bu partinin diğerlerinden

farkı kurulmuş bulunan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devamından yana görüş bildirmesidir. 1965'te kurulan ilk AP Hükûmetinin program görüşmelerinde TİP adına Mehmet Ali Aybar, Kıbrıs sorununun çözümünün müttefiklerle görüşülerek değil, bunalımı doğuran nedenlerin belirlenerek bu nedenler doğrultusunda taraflarla yeni bir görüşme ortamı hazırlanılarak aranması gerektiğini savunmuştur. Aybar'a göre Kıbrıslı Türklerin o gün yaşadıkları emperyalizmin sonucudur (TBMM Tutanak Dergisi, 7.11.1965: 178).

TİP'e göre sorun öncelikle emperyalistlerin elinden alınmalıdır ve emperyalizme karşı olan devletlerin desteği sağlanmalıdır. Bundan sonra da Kıbrıs yabancı üslerden temizlenmeli, silâhsızlandırılmalı ve uluslararası güvence altında, eşit haklara sahip iki topluluğa bağımsız, federatif bir devlet kurması önerilmelidir. Aybar 1965'te BM'nin aldığı Kıbrıs kararı üzerine yapılan Meclis görüşmelerinde, sorunun nedenlerine değinmiştir. Aybar'a göre adanın üç yüz altmış yıllık Türk egemenliğinden ötürü Türkiye'ye bağlı olması gerektiği tartışılmaz. Ada, Türkiye'nin savunması ve Ortadoğu'nun denetimi açısından da önemlidir. Ancak Türkiye, 1955'e kadar Kıbrıs'ı sorun olarak görmediğini beyan etmiştir. 1954'te EOKA'nın tedhiş hareketleri başlayınca İngiltere, Türkiye'yi soruna dâhil etmeye çabalamıştır. İngiltere aynı zamanda Türk-Rum çatışması yarattıktan sonra hakem rolü üstlenmek yoluyla Kıbrıs'taki üslerini koruma politikası izlemiştir. Aybar, Türkiye'nin Londra'da adanın kendisine bırakılması tezini sürdürmesinin imkânsız olduğunu savunmuştur. Çünkü Türkiye 1950-1960 arasında biri de İngiltere olan emperyalist devletlerle ilişkilerinde tavizkâr davranmıştır. Bundan sonrası için yapılabilecek olan şeyin, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti'nin muhataplarına son ve kesin bir uyarıda bulunarak ne istediğini açıkça ortaya koymasındır.

Kıbrıs, ikili anlaşmalar ve A.B.D. üslerine ilişkin 1968'de verilen gensoruda, TİP adına söz alan Urfa milletvekili Behice Hatko Boran; Kıbrıs'ın tek bir devlete ilhak edilemeyeceği ifadesinden çıkan anlamın, iki devletin adayı ilhak edebileceği olduğunu söylemiştir. Boran'a göre ise Kıbrıs bağımsız kalmalıdır ama bu bağımsızlık koşulsuz olmamalıdır; Kıbrıs'ta uluslararası güvence altında, üstten ve silâhtan arındırılmış federal bir devlet kurulmalıdır. Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsız bir devlet olmasına rağmen İngiliz üslerinden arındırılmamıştır. Boran ayrıca o dönemde adaya gizlice sokulan Çekoslovak silâhlarının, Türkiye'nin Kıbrıs'ta etkin olmadığını gösterdiğini iddia etmiştir. Andreas Papandreu Hükûmeti Enosis'i tek çözüm olarak ilân edip müzakerelere yanaşmamıştır. Bu hükûmet düşünce, yerine gelen sağcı hükûmet ise Makarios'un kabul etmediği küçük ödümler veren Enosis'i önermiştir. Bütün bu gelişmelere karşın Türkiye hâlâ A.B.D.'den yardım beklemektedir. Boran'a göre bu tek taraflılıktan kurtulmadıkça, A.B.D.'nin Kıbrıs konusundaki tutumunu ve bu tutumun temel nedenini anlamadıkça, Kıbrıs sorunu kaybedilmiş bir dâva olacaktır (TBMM Tutanak Dergisi, 5.1.1967: 78-81).

TİP, Kıbrıs sorununda üç seçenek olduğunu söyleyerek Hükûmetin hangisinden yana olduğunu da sormuştur. Bu seçenekler; bağımsız Kıbrıs, Enosis ve taksimdir (TBMM Tutanak Dergisi, 17.2.1967: 348). Dışişleri Bakanı Çağlayangil ise net bir yanıt vermemiş, müzakerelere kesin formüllerle gidilemeyeceğini çünkü müzakerelerin pazarlık anlamına geldiğini söylemekle yetinmiştir. TİP ayrıca Johnson mektubunun, 6. Filo'nun Kıbrıs önlerine gelmesinin anlamını sormuştur:

“(...) Ama böyle meselelerde daha önce de belirttiğim gibi, Sayın Çağlayangil meseleleri başka bir, birtakım usullerle esprilerle Doğu Bloğu'na atıflar yapmakla

geçıştirmek yolunu tercih ediyor. Fakat meseleler bu şekilde geçıştirilemez. Belki o an için esprilerle ve kendi grubunun alkışları ile geçıştirilmiş gibi görülür ama çözüm bekleyen meseleler ortadadır, onlara çözüm gelmez ve millet karşısında, tarih karşısında sorumluluğumuzu hatırlamamız lâzım. Bu gibi ciddi meseleleri böyle esprilerle Doğu Bloğu, Varşova Paktı, Makarios'u tutmak gibi yersiz suçlamalarla geçıştirmek bu meselelerin ciddiyetiyle ne derecede kabili teliftir? Bunlar zabıtlara geçiyor. Elbette ki bir gün bu Türkiye'nin siyasî tarihini yazacak olan bilginler bu ifadelerimizi okuyacaklardır. Böyle mühim meselelerde bu çeşit hafifliklere sapan, bu çeşit, o an için geçıştirici cevaplar veren bir Hükümet yetkilisi hakkında acaba o tarihçiler ve siyasal bilginler ne düşüneceklerdir?" (TBMM Tutanak Dergisi, 5.1.1967: 350).

Boran aynı konuyu 1968 Dışışleri Bakanlığı bütçe görüşmelerinde de dile getirmiştir. Türkiye, A.B.D. nüfuzundan ve NATO üyeliğinden çıkmadıkça Kıbrıs'ta Türkiye ve Kıbrıslı Türkler için olumlu bir sonuca ulaşamayacaktır. Ama tarih tekerrür etmiş ve Türkiye, Cyrus Vance'ın çözüm arabuluculuğunda aramıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 20.2.1968: 467).

Behice Hatko Boran, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Makarios Hükümeti karşısında çelişkili davrandığını da kaydetmiştir: TİP'nin 1965'teki önerisi, Makarios'un bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni hukuken temsil edemeyeceği ve bu nedenle muhatap alınmaması gerektiği yönündedir ama Hükümet bu öneriyi dinlememiştir. TİP senatörü Fatma Hikmet İşmen, sorunun bir türlü çözülememesinden sorumlu olarak dönemin AP hükümetini göstermiştir. İşmen Mart 1970'te oluşturulan Demirel hükümeti program görüşmelerinde söz alarak partisinin görüşlerini dile getirmiştir: "Kıbrıs sorunun âdil ve ada halklarının gerçek ihtiyaç ve çıkarları yönünde bir çözüme bağlanabilmesi ümitleri, iktidarın âciz ve sorumsuz tutumu yüzünden yerini haklı bir karamsarlığa [bırakmaktadır]" (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 13.3.1970: 327).

Görüldüğü gibi TİP'nin Kıbrıs konusuna yaklaşımı ve soruna çözüm önerileri diğer partilerden oldukça farklıdır. TİP, adada Kıbrıs yurttaşlığına dayalı, yalnız Türkiye'ye değil hiçbir bölge devletinin güvenliğine tehdit olmayacak bir Akdeniz adası yaratma amacına yönelik politika izlenmesini önermiştir. Diğer partilerin görüşleri ise varolan gerginliği artırmaktan başka bir sonuca yolaçmayacak önerilerden oluşmuştur.

6. SONUÇ

1961-1971 döneminde A.B.D.'nin "ikna" gücünün hem Makarios'un hem de Türkiye ve Yunanistan'ın üstünde geçmişe oranla daha az olduğu söylenebilir. Buradan çıkarılabilecek sonuç ise şudur: 1960'ların başındaki füze bunalımından sonra etkisini hissettirecek olan yumuşamaya kadar, tarafların A.B.D.'nin taleplerine kökten itiraz edememiş ama uluslararası koşullar değıştikçe, daha talepkâr davranabilmiş olmalarıdır. Denilebilir ki Soğuk Savaş'ın yumuşaması Kıbrıs sorunu için bir köşetaşı olmuş, sorunun kök salıp derinleşmesine yolaçmış ve böylece sorun, günümüze kadar gelmiştir. Öyleyse günümüzden geçmişe bakıldığında, yumuşama döneminin sorun üzerindeki olumsuz etkisi göze batmaktadır. Çözumsuzlüğün bu raddeye gelmesinin temelleri, 1960'larda yaşanan uluslararası gelişmelerde aranabilir.

Türk dış politikası açısından bakıldığında, Türkiye için Kıbrıs'ın bir sorun hâline

gelmesi 1950'lere rastlamaktadır. Öncesinde Türkiye'nin Kıbrıs sorunu olmadığı dillendirilmiştir. 1950'lerin iktisadî ve siyasî gelişmeleriyle Demokrat Parti iktidarının içine düştüğü birtakım açmazlar, Türkiye'ye yeni bir sorun yaratmıştır. Bu sorun Ankara'yı çok zorlayacak ve ona dış ilişkilerde kayıtsız-koşulsuz bağlılığın sonuçlarını gösterecektir. Daha önce, 1960'ların başlarında Küba ve Jüpiter füze krizleri sonucunda bağlı olduğu Batı Bloğu'nun, bilhassa blok lideri A.B.D.'nin, Türkiye'nin çıkarlarını ve güvenliğini "daha büyük ve önemli" küresel çıkarlardan ötürü bir kenara itebileceğini tecrübe ederek öğrenen Ankara, Kıbrıs konusunda da benzer bir tavırla karşılaşmıştır. Bu da Ankara'ya dış politika alanında daha çeşitli ilişkiler kurması gerektiğini hatırlatmıştır. Türk dış politikası açısından 1960-1980 dönemi, tek taraflı dış politikadan az da olsa uzaklaşma dönemi olarak düşünülebilir. Öte yandan, Türkiye'nin adayı fiilen iki parçaya bölmesi, uluslararası kamuoyunda tepkiye neden olmuştur ve bu konuda tamamen yalnız kalmasına yolaçmıştır.

O tarihlerde Kıbrıs; Yunanistan ve Türkiye arasındaki blok içi çekişmenin öznesi olduğu kadar, A.B.D.-Sovyetler Birliği arasındaki küresel çekişmenin de kesişme noktasıdır. Türkiye'nin adada yarattığı fiilî durumun uluslararası sistem açısından önemi ne olabilir? Kıbrıs, kamplar arasında geçiş yapmamıştır. Bilindiği gibi Makarios, Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirme çabasında olmuştur. Bunun sebebinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Doğu Bloğu'na angaje etme isteği değil, kurulu devletin bağımsızlığını koruma amacı olduğu söylenebilir. Aynı zamanda, Makarios'un Bağlantısızlar Hareketiyle yakın ilişkileri, bu argümanı destekler niteliktedir. Öncelikli amaç, bağımsız devletin devamlılığını sağlamaktır. Bunun için de hem Bağlantısızlar Hareketinin hem de Sovyetler Birliği'nin desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu iki grupla yakınlaşmak, onların desteğini almak Kıbrıs Cumhuriyeti gibi Soğuk Savaş döneminin önemli kara parçalarından biri üzerine kurulmuş bir siyasî yapının varlığını sürdürmesi açısından elzem görülmüştür. Bağımsız bir devlet kurulmasıyla adada uluslararası sistem bağlamında bir mevcut durum oluşturulduğu söylenebilir. Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs, her ne kadar blok liderleri için yaşamsal öneme sahip olsa da kamplardan birine tam anlamıyla dâhil olmaması, bir denge unsuru olarak görülebilir. Sonuçta iki bloktan birine tam olarak angaje olmamış bir Kıbrıs, A.B.D.'nin ya da Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına aykırı görünmemektedir. Hangisi açısından bakılırsa bakılsın, şöyle bir sonuç ortaya çıkacaktır: Bölgeyi kontrol etmede önemli bir konumda bulunan Kıbrıs, böylece taraflardan hiçbirine yâr olmayacaktır. Dolayısıyla ne A.B.D. ne de Sovyetler Birliği, Kıbrıs üzerinden bölgeyi kontrol edebilecektir. Kazançtan uzak olan bu durum, kayıptan da uzaktır ve bundan ötürü, arzulanan bir durumdur. Fakat adanın fiilen ikiye bölünmesi ve Türkiye'nin Kıbrıs'ın kuzeyinde asker bulundurmasının, Sovyet çıkarlarıyla uyduğunu söylemek mümkün değildir çünkü Türkiye bir NATO üyesidir ve her hâlükârda, karşı kampın bir üyesidir. Dolayısıyla Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkileri yakınlaşmaya sahne olsa da adanın 1974 sonrası durumu, Sovyetler için eski duruma göre dezavantajlı olarak nitelenebilir.

Darbeden sonra ilk kez hükûmet kurma fırsatını bulan CHP, Kıbrıs'taki mevcut durumdan şikâyetçi görünmemektedir. Bunun bir nedeni, Türkiye'nin Kıbrıs sorununa dahil olmama isteği olsa da ikincisi, o tarihlerde Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasında şiddetli çatışmaların henüz başlamamasıdır. CHP'nin bu dönemdeki temel amacı, mevcut durumun korunması yönündedir. Fakat yukarıda da değinildiği gibi CHP'nin sorunla ilgili rahatsızlıkları da bulunmaktadır. 1965 seçimlerinin

sonrasında muhalefet konumuna geçen CHP ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dış politikasından sapmadan hükûmeti eleştirmeye başlamıştır. o dönemde CHP, “adanın esas sahibine, yani Türklere” verilmesi gerektiği görüşünü hiçbir zaman değiştirmemiştir.

AP, darbe sonrasında kurulan ilk koalisyon hükûmetinin ortağıdır (CHP-AP). Bu koalisyon yalnızca yedi ay sürmüştür. Bu dönemde AP'nin soruna yönelik tutumu sessiz kalmak şeklinde özetlenebilir, milletvekillerinin konuşmalarından çıkarılacak sonuç budur. AP sorunu “partilerüstü ve bütün Türklerin ortak davası olarak değerlendirmektedir. AP hem iktidarı hem de muhalefet partisi olan TİP'nin tutumunu eleştirmiştir. İktidara geldikten sonra da taksim tezinde ısrarcı olmuş, çizgisinden sapma olmamıştır.

Görüldüğü gibi hükûmet kurma fırsatı yakalayan her iki parti de resmî politikanın dışına taşmamıştır. Kıbrıs sorunuyla ilgili eleştirileri de iktidarda olan parti ya da partilerin, Kıbrıs'ta taviz verdiği ve resmî politikadan saptığı yönünde olagelmıştır. İdeolojik olarak farklı görünen bu partiler, aynı politikayı izlemiştir.

Kıbrıs sorunu genel bir çerçevede değerlendirildiği zaman, Türkiye'deki siyasî partilerin soruna ilişkin üç eğiliminden sözedilebilir: Adanın taksimi, Türkiye'ye ilhakı veya bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin korunması... Son eğilimin tek savunucusu TİP'dir. Fakat TİP'nin bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti tezi de silâhtan ve üstün arındırılmış olmasına dayalıdır. Bu farkın nedeni, TİP'nin sınıf politikası çerçevesinde hareket ederek anaakım Türk siyasî partilerinden farklı bir ideoloji ve siyaset tarzına sahip olmasıdır. TİP, kuruluşundan itibaren sosyalist sendikacı ve aydınlarla işçi-emekçilerin inisiyatifindeki bir siyasî örgüttür. Diğer partilerden farklı budur. TİP dışındaki siyasî partiler her dönemde genel eğilim hangi eğilimdeyse, o eğilimi destekleyip o yönde politikaların uygulanmasını önermişlerdir. TİP, genelgeçer dış politika anlayışını sorgulamıştır. Diğer partiler genellikle dünyada yaşanan değişimlere göre pozisyon alma davranışı sergilemişlerdir. 1960'ların ortalarından itibaren Soğuk Savaş'ta görülen yumuşama, bu partilerin Kıbrıs politikalarına da yansımış ve daha sert tavırlar rahatlıkla dile getirilebilmiştir. Dünya değişirken, Türk siyasetçilerin Kıbrıs sorununu algılayışı değişmemiştir. İktidara gelen siyasî partilerdeki yumuşama, görece küçük ve muhalefette kalan partilerde gözlenmemektedir. Partilerin üzerinde anlaştıkları konu; aslında Kıbrıs'ın Türkiye'ye ait olması gerektiği, ancak bu sağlanamayacaksa en azından iki toplumun ayrı-ayrı bölgelerde yaşadığı ve egemenlik sürdürdüğü ikili bir federasyon kurulmasının kabul edilebilir bir çözüm olduğudur. Taksim ve ilhak aslında aynı partilerin savunduğu iki tezdir fakat ilhakın gerçekleştirilemeyeceği görüldüğünde, bunu savunan partiler taksim tezine yönelmişlerdir. Dolayısıyla taksim ve bağımsız Kıbrıs tezleri Meclis'te taraftar bulmuştur. Yedi partinin bulunduğu bir Meclis'te yalnızca iki tezin savunulması, iki tezden birinin de hiç tartışılmaksızın ulusal politika olarak kabul edilmesi partilerin sayıca fazla, fikirce neredeyse tekil olduğuna işaret etmektedir. Denilebilir ki dönemin Türk siyasî partilerinin neredeyse hepsi ideolojik çeşitlilikten yoksun, Kıbrıs sorununa konjonktürel yaklaşan ve blok politikaları, dolayısıyla A.B.D.'nin güdümünden bağımsız düşünemeyen yapılarıdır. Soğuk Savaş'ın yumuşamakta olan koşullarına karşın, ulusal çıkarları öne çıkaran politikalar üretememişlerdir.

KAYNAKÇA

- Aslım, İlksoy (2022), *ABD Dış Politikasında Kıbrıs Açmazı*, Khora Kitaplığı, Lefkoşa.
- Bölükbaşı, Süha (2001), *Barışçı Çözumsuzlük Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Erhan, Çağrı (1994), *Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul.
- Eroğul, Cem (2003), *Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Fırat [a], Melek, M. (1997), *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Fırat [b], Melek M. (2003), "Yunanistan'la İlişkiler", Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Göktepe, Cihat (2005), 'The Cyprus Crisis of 1967 and its Effects on Turkey's Foreign Relations', *Middle Eastern Studies*, 4(3) 21-52
- Gürel, Şükrü Sina (1993), *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Güvenç, Serpil (2006), "1965-1969 Döneminde TİP'nin Dış Politika Anlayışı", Güvenç, Serpil (der.), *Türkiye İşçi Partisi: Parlamentoda 40. Yıl*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul.
- Hale, William (2013), *Turkish Foreign Policy since 1774*, 3rd ed., Routledge.
- Hasgüler, Mehmet (1998), *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim'in İflâsı*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- İşyar, Ömer Göksel (2005), 'An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy', *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 4, Number 3, Fall 2005, 21-52.
- Kızılyürek, Niyazi (1993), *Ulus Ötesi Kıbrıs*, Kassulidis Ltd., Lefkoşa.
- Moustakis, F. and Sheehan (2002), M. 'Democratic Peace and the European Security Community: The Paradox of Greece and Turkey', *Mediterranean Quarterly*, 13(1), 69-85.
- Nicolet, Claude (2002), "The Development of US Plans for the Resolution of the Cyprus Conflict in 1964: 'The Limits of American Power'", *Cold War History*, 3(1), 95-126.
- Oran, Baskın (2003), ("Dönemin Bilançosu"), Oran Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar; Cilt I: 1919-1980*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: 2003, 655-680.
- Papandreu, Andreas (1977), *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul.

Tellal, Erel (2003), (“SSCB’yle İlişkiler”), Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul: 2003, 155-178.

Toker, Metin (1992), *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 İnönü’nün SonBaşbakanlığı 1961-1965*, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

White, Brian (1981), “The Concept of Detente”, *Review of International Studies*, Jul., 1981, 7(3), (July 1981), 165-171.

Kim Dergisi, 13 Ağustos 1965.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (1963-1971), Ankara.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (1961-1971), Ankara.

Hürriyet (1964-1961), İstanbul.

Ulus (1964-1967), İstanbul.

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler.htm>

Journal of Faculty Of Economics & Administrative Sciences, 20(3).